№ 124 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՅՈՒՆԻՍԻ 30

1905

ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՅՈՒՆԻՍԻ 30 № 124

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը 6 ռուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, редакція «Мшакъ». Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak». Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ. Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վերջին տեղեկութիւններ.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Թուրքահայութիւն պարբերական հիւպատոսարանում. Նախիջևանի աղէտի գործերը. Մեր իրականութիւնից. Նամակ Անիից. Նամակներ Արդագրիից. Նամակներ Ախալքալաքից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Պարիզից.— ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մուսուլմանների պատգամաւորութիւնը Փոխարքայի մօտ.

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Օլդուբաթի շրջանում տեղի ունեցած դժբաղդ դէպքերը ծանր և չափազանց անախորժ տպաւորութիւն են Թողնում այն պատճառով, որ վերջին շաբաթվայ ընթացքում խաղաղութեան գործը բաւական առաջ է տարված և Նախիջևանի գաւառի աւերված գիւղերի բնակիչները սկսել էին վերադառնալ իրանց տները և զբաղվել գիւղական տնտեսութեամբ: Անկասկած՝ անհրաժեշտ է ամեն միջոց գործ դնել նոր խլրտումները իրանց արմատում ջնջել, որպէս զի նրանք չը տարածվեն և նորից վրդովմունք չառաջացնեն երկրի մէջ գիւղացու աշխատանքի ամենաեռուն միջոցին:

Ագուլիսի շրջանում կան կօզակների խմբեր և տեղական ազգաբնակութիւնից նշանակված պահապաններ, սակայն դրանց Թիւը քիչ է: Ուստի Ագուլիսի հասարակութեան ներկայացուցիչները դիմել են Երևանի նահանգապետին խնդրելով աւելացնել զօրքերի Թիւը և ինքնապաշտպանութեան միջոցները: Նրանց կարծիքով անհրաժեշտ է առնուազն դարձեալ յիսուն զինված անձն, որպէս զի առաջն առնվի դժբաղդ պատեհականութեան:

—

Մենք յայտնել էինք «Մշակի» մէջ, որ հայերի և Թուրքերի ներկայացուցիչները մի քանի ժողովներ կազմելով ընտրել էին մի խառն յանձնաժողով, որ պէտք է իր կողմից միջոցներ ձեռք առնէր ճշգրիտ տեղեկութիւններ ունենալու երկու վէճակի մասին, հերքէր սուտ և չափազանցրած լուրերը, առաջն առնէր ծանր յուզմունքների և սրիւնհղութիւնների:

Մենք յիշատակել էինք և խառն յանձնաժողովի անդամների անունները: Յանձնաժողովի նիստում, որ տեղի ունեցաւ չորեքշաբթի, յունիսի 22-ին Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեան շէնքում ներկայ էր և Փոխարքայի օգնական Սուլթան-Կրիմ-Գիրէյ, որ համակրութեամբ վերաբերվեց կենտրօնական խաղաղարար մարմնի կազմութեան և իր կողմից խորհուրդ տուեց հրաւիրել այդ մարմնի կազմի մէջ նաև ռուս և վրացի ներկայացուցիչների՝ երեք-երեք անձ: Ժողովականների խորհրդակցութեամբ ընտրվեցին հետեւեալ անձերը. ռուսներից՝ բժիշկ Վեսելովզորով, Օստրոզորսկիյ և Ֆեֆելով, վրացիներից՝ իշխան Միքելաձէ, Վացաձէ և Պուրցելաձէ: Յանձնաժողովը կոչվեց «Կենտրօնական խաղաղարար բիւրօ»: Որոշվեց ընտրել ժամանակաւոր նախագահներ երկու անձի՝ մէկին Թուրքերից, միւսին հայերից, որպէս զի մինչև բիւրօյի վերջնական կազմակերպութիւն ստանալը, նախագահները առաջ տանեն բիւրօյի գործերը: Նախագահներ ընտրվեցին Շեյլֆբէգ Միրզաեվ և Ալէքսանդր Քալանթար, իսկ քարտուղարներ—Էմինօվ և Համբարձում Առաքելեան:

Երեքշաբթի, յունիսի 28-ին, տեղի ունեցաւ բիւրօի առաջին նիստը: Նախագահող Ա. Քալանթար զեկուցեց հետեւեալը. «Վերջին օրերում ստացվել էին մի քանի յուզիչ լուրեր Ախալցխայից, Կարսից և Օլդուբաթի շրջանից: Ախալցխայի վերաբերութեամբ ես տեղեկութիւններ ժողովեցի և համոզվեցի, որ Թուրքերի մէջ յիրաւի մի մասնաւոր դէպքի առիթով եղել են մասի յուզմունքներ: Ես տելեկացրի այդ մասին թէ Թիֆլիսի Թեմի հայոց առաջնորդին, որ իր կողմից հեռագրեց Ախալցխայի յաջորդին և թէ բիւրօյի անդամ Վեքիլովին, որ սամնաւոր կերպով նամակ գրեց Ախալցխայում գտնվող ազդեցիկ մի անձի, Աջարեկուն, յորդորելով ամեն միջոցներ ձեռք առնել, որ խաղաղութիւնը չը խանգարվի: Այժմ տեղեկութիւններ ունենք, որ Ախալցխայում մտքերը հանգիստ են: Այնտեղի յաջորդը հեռագրում է, որ Ախալցխան իրան չի խայտառակի ամօթալի գործերով: Կարսից ստացած լուրերը ցոյց են տալիս, որ այնտեղ այժմ յուզմունքները դադարել են: Դժբաղդաբար Օրդուբաթից ստացած լուրերը դուրս եկան շատ տխուր և բօթաբեր: Հանդամէջ գիւղում սպանվել են մի քանի անձեր և կողոպտվել մի քանի տներ: Ես տեսնվեցի Շեյլֆբէգ Միրզայեվի հետ և մենք վճռեցինք միասին մի հեռագիր ուղարկել Օրդուբաթի աւագ Բղաեվին»:

Ժողովականները զեկուցին, որ խռով անհանգստութիւններ նկատվել են երկու տեղում, մէկը Զամբարաքի լեռների կողմերումն, Ղազախի և Նոր-Բայազետի գաւառների սահմանագծի մօտ (Վեքիլովի զեկուցումը), միւսը Կօջօրի մօտ գտնվող Վաշլօվան հայ գիւղի շուրջը (Շիլվանզադէի զեկուցումը): Բիւրօն որոշեց դիմել Ղազախի գաւառի երկու անձի Արաբէգ Կիասբէգօվին և Ալէքսանդր Ջաղէթեանին հաղորդելու Թէ որքան ստոյգ են լուրերը և իրանց կողմից բարոյական ազդեցութիւն գործելու Թէ հայ և Թէ Թուրք ազգաբնակութեան վրա: Ինչ վերաբերում է երկրորդ զեկուցման, որոշվեց դիմել Հասան բէգ Եղիզարօվին (Շուլաւերում) հետեւեալ հեռագրով:

«Տեղեկութիւն ստանալով, որ բօրչալեցիները սպառնում են Վաշլօվա գիւղին, կենտրօնական խաղաղարար բիւրօյի կողմից խնդրում ենք գործ դնել ձեր բարոյական աջակցութիւնը ընդհարումների առաջն առնելու: Հաղորդեցէք հետեւանքների մասին»:

Շերիֆբէգ Միրզաեվ
Ալէքսանդր Քալանթար

—

Բիւրօն, տեղեկանալով Շէյխ-ուլ-իսլամին պատահած ընտանեկան մեծ դժբաղ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄՈՒՍՈՒԼՄԱՆՆԵՐԻ ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՎԿԱՍԻ ՓՈԽԱՐՔԱՅԻ ՄՕՏ

—

(Շարունակութիւն)

Ձերդ Պայծառափայլութիւն.

«Վերև առաջ բերված հարցերից իւրաքանչիւրը, ինչպէս և մահմեդականների միւս կարիքները, որոնց մասին չէ խօսվում այստեղ, էական մեծ նշանակութիւն ունենալով երկրի համար, մեզանից կը պահանջէր մանրամասն գրաւոր զեկուցումն, սակայն աչքի առաջ ունենալով Կովկասում կատարվող տխուր անցքերը, անհրաժեշտ ենք համարում դեռ բաւականանալ միայն մահմեդականների անյետաձգելի կարիքները Թւելով, որոնց մանրամասն քննելը մահմեդականների ներկայացուցիչների հետ միասին տեղի կունենայ այն խորհրդակցութեան մէջ, որը պէտք է հրաւիրվի, ինչպէս ծանուցեց ազգաբնակութեան ձերդ պայծառափայլութիւնը՝ Կովկաս ոտ դնելիս: Իսկ այժմ մենք անկարող ենք չը խօսել այդ անցքերի մասին, մանաւանդ այն բանից յետոյ, որ ձերդ պայծառափայլութիւնը մի քանի օր առաջ լսեց հայ պատգամաւորութեան գրաւոր զեկուցումը նոյն այդ անցքերի մասին և որը հրատարակվեց տեղական մամուլում:

«Անկարելի համարելով համաձայնել եզրակացութիւններից շատերի հետ, որոնց հասնում են հայոց ներկայացուցիչները՝ նպատակի և կատարվող անցքերի բնաւորութեան վերաբերեալ, ինչպէս նաև այն միջոցների, որոնց օգնութեամբ կատարվում են այդ անցքերը, մենք, սրտանց ցաւելով երկրի անդորրութեան խանգարման համար և մանաւանդ անմեղ մարդկանց Թափված արեան համար, ամենից առաջ անհիմն ենք համարում այն պնդումը, որպէս Թէ մահմեդական մասսայի մէջ այն համոզմունքն է կազմվել, Թէ այժմեան տեղի ունեցող յարձակումները ու սպանութիւնները համապատասխանում են կառավարութեան ցանկութիւններին: Թէ ինչպէս է գործում տեղական վարչութիւնը, յայտնի է ձերդ պայծառափայլութեան, բայց մահմեդականները՝ գիտակցելով վտանգը, որ սպառնում է ամբողջ երկրին մարդկանց կազմակերպված գործողութիւններից, որոնք չեն արհամարհում ոչ մի միջոց, ի Թիւս որոց նաև ռումբ,—դրված են պաշտպանվողների և պաշտանողների դրութեան մէջ: Յետոյ մեզ Թոյլ ենք տալիս բողոքելու այդ անցքերի այն սխալ լուսաբանութեան դէմ, որ, ակներև միակ նպատակի է ձգտում—վարկաբեկ անել մահմեդականներին կառավարութեան, հասարակութեան և մամուլի աչքում: Բագուի դժբախտ անցքերից սկսած չեն դադարում այն սիստեմատիկական յարձակումները Կովկասի մահմեդականների վրա, որոնց են համարում անարդարացի կերպով ներկայ դէպքերի պատասխանատուն: Ամեն օր մայրաքաղաքի և տեղական մամուլում լոյս են տեսնում ակնյայտնի միտումնաւոր հեռագրական և ուրիշ հաղորդագրութիւններ, որոնց զօրութեամբ հէնց ամեն տեղ էլ—Բագւում, Նախիջևանում և Երևանում, քաղաքներում և գաւառներում յարձակվում են, սպանում, մորթում, Թալանում միայն և միմիայն մահմեդականները, որոնք, ըստ այդ տեսակ հաղորդագրութիւնների, յանուն համիսլամութեան գաղափարի սրբազան պատերազմ են յայտարարել, բռնի կերպով իրանց կրօնին դարձնում հայերին, նպատակ են դրել բոլորովին ջնջել հայերին, և այլն և այլն: Եւ այդ պիսի գրգռիչ բնաւորութիւն ունեցող հեռագրերը Թռչում են Թիֆլիսից մայրաքաղաքի լրագիրներին հոգևորականների և ինտելիգենտանձանց ստորագրութեամբ: Եթէ Բագուի դէպքերի ժամանակ մահմեդականներին ցոյց են տալիս որպէս կոյր գործիք, որով օգտվեցին տեղական իշխանութիւնները, այն ժամանակ Երևանի նահանգում մահմեդականները, եթէ հաւատանք այդպիսի հաղորդագրութիւններ տարածողներին, գործնական մասնակցութիւն են ունենում մի և նոյն իշխանութիւնների ծրագիրների մէջ... Միայն մահմեդականները զէնք ունեն, միայն մահմեդականներն են յարձակվում, անխնայ կոտորելով կանանց, երեխաներին, ծերերին... Մէկ խօսքով՝ մենակ մահմեդականներն են ամեն բան անում, մորթոտում քրիստոնեաներին, սրբապղծում քրիստոնէական սրբութիւնները... Եւ այդ բոլոր սարսափները որոնք կատարվում են որպէս Թէ միմիայն խլամ դաւանողների ձեռքով, հասկանալի է, որ պատճառ են դառնում միւս քրիստոնեաների զայրանալուն, դժգոհութեան Կովկասի մահմեդականների դէմ, որոնք, շնորհիւ խլամի մասին կազմված աննպաստ հայեացքի, առանց այդ էլ ներկայանում են օտար տարրեր.

«Մահմեդականների հասցէին առատօրէն այդպիսի մեղադրանքներ տարածողները, կանգ չեն առնում ոչ մի սարսափի առաջ, որ կատարվել և կատարվում են մահմեդականների վրա. Նրանց չէ կանգնեցնում անօգնական մահմեդական համալների տասնեակ դիակները, որ գտնվել էին Բագուի փողոցներում, նրանց համար նշանակութիւն չունեն մահմեդականների հրդեհված ու Թալանված տները այդ նոյն Բագւում. Նրանք իրանց կուրութեան մէջ մոռանում են, որ դեռ չեն սառել Նախիջևանի մահմեդականների դիակները, որոնք զոհ արհամարհվել էին երեկոյեան աղօթքը կատարելու միջոցին, և սրտանց ցանկանալով մահմեդականներին արատաւորել ամեն բանի մէջ, չեն կամենում խոստովանվել, որ Երևանի դէպքերը, որոնք կազմակերպված բնոյթ էին կրում, մահմեդականները չեն սկսել ու կատարել. Նրանք չեն կոտորել ծերունիներին, կանանց ու մանուկներին, անպատվել Թրքուհիներին, հրդեհել տները: Եթէ ոչ պէտք է ենթադրել, որ մահմեդականները իրանք իրանց սպանելով, Բագւում հրացան էին արձակում յարգված սէիդների վրա, իսկ Երևանում այրել են նախկին շէյ-ուլ-իսլամի տունը, կամ Թէ Երևանում մահմեդականները հինգ օր շարունակ պաշարված դրութեան մէջ էին պահում իրանք իրանց և մինչև իսկ ուրի օգնութեան էին դիմում:

«Կանգ չունենք մի ամբողջ շարք փաստերի վրա, որոնք հաստատում են, որ այդ բոլոր անցքերի մէջ մեղաւորը մահմեդականները չեն, որ այդ անցքերը միակերպ ամօթաբեր են երկու ազգաբնակութեան համար ևս և որ, ընդհակառակը, Բագւում, Նախիջևանում և Երևանում կոտորածին տխրթ տուողները մահմեդականները չեն եղել, այդ դժբաղդ դէպքերի մէջ մահմեդականները պաշտպանվել են միայն կազմակերպված յարձակումների դէմ, որոնք տեղի էին ունենում ոչ միայն խէնչալների հարվածներով ու բրդաններ արձակելով, բայց և բռնկող ռումբերով, որի ժամանակ, ինչպէս ցոյց են տալիս փաստերը, զէնք և ուրիշ միջոցներ մեծ չափով ունեցողները մահմեդականները չեն եղել, որոնք շատ վաղուց է, որ զինաթափ են եղած, իսկ զէնք և այլ բաներ ձեռք բերելու և ռումբեր ունենալու համար պէտք է առանձին դրամագլուխներ ունենալ որ նոյնպէս չունեն մահմեդականները. վերջապէս մահմեդականները չեն, որ որոշեալ նպատակների են ձգտում, որոնցից ամենակորստաբեր նպատակն է՝ ձգտումն տէրապետող լինել ուրիշների վրա, հոգևորապէս և տնտեսականապէս ընկճել նրանց:

«Կովկասի մահմեդականները՝—իրանց իրաւազուրկ դրութեան շնորհիւ զրկված լինելով անհրաժեշտ կրթական ու տնտեսական միջոցներից դէպի առաջադիմութիւն,—անխուսափելի կերպով նրանք պէտք է ետ մնային իրանց դրացիներից, որոնց միայն, որպէս քրիստոնեաների, տրվում էր ամեն տեսակ միջոցներ՝ իրանց ազգային և տնտեսական զարգացման համար, ուստի և մահմեդականները մնացին այն աննախանձելի կացութեան մէջ, որի մէջ և գտնվում են այժմ: Մահմեդականներիս վերաբերեալ ունեցած անարդարութեան շնորհիւ, որի մասին խօսվեց վերև և որ պայմանաւորվում էր միայն կրօնի տարբերութեամբ, Կովկասի մահմեդականները պէտք է զիջէին դրացի քրիստոնեաներին առւտրի մէջ, արդիւնաբերութեան ու տեխնիքական պարապմունքների մէջ, սակայն նրանք՝ մահմեդականները պահպանել են անձեռնմխելի կերպով իրանց բնական դրամագլխի առհաւատչէքը և հոգու այնպիսի Թանկագին յատկութիւններ, ինչպէս են շիտակութիւնը, անկեղծութիւնը, բարեխղճութիւնը և սէր դէպի անդորր կեանքն ու աշխատանքը: Չը ձգտելով բացառութիւն կազմել ոչ մի բանի մէջ կամ գերիշխել դրացիների վրա, մահմեդականները ծարաւի են իրանց հոգևոր-բարոյական և տնտեսական ոյժերի խաղաղ զարգացման, ցանկանալով նոյնը նաև իրանց դրացիներին: Իրանց այդպիսի բնական ձգտման մէջ նրանք հաւատով և յուսով են նայում ապագայի վրա, լիովին համոզված, որ Կովկասը

դութեան մասին (որդին մեռել է Սալիանում) և աչքի առաջ ունենալով նրա արած ջանքերը ազգաբնակութեան խաղաղացնելու գործում, որոշեց ուղարկել նրան ցաւակցական հեռագիր։

Բիւրոյի հետևեալ նիստը նշանակված է վաղը, ուրբաթ երեկոյեան քաղաքային վարչութեան դահլիճում։

—

Յունիսի 26-ին Երևանի մեր թղթակից Ա—Դօ գրում է մեզ հետևեալը.

Հէնց այս րօպէին լսեցինք Շարուրից հաղորդած մի հեռագրի մասին, որ իբր Դարալագեազի 88 տուն ունեցող Ազադէք գիւղի տաւարն ու ոչխարը Թուրքերը քշեցին և մի հայի էլ սպանեցին։ Մանրամասնութիւններ պակասում են։

Մեր ստացած տեղեկութիւնները բերում են Շարուրի դէպքերի նորանոր կրկնութիւններ և նորանոր մանրամասնութիւններ։ Յունիսի 19-ին, գեներալ նահանգապետ պրինց Նապօլէօնի այդտեղով վերադառնալուց յետոյ, Թուրքերը նորից յարձակվեցին Խանլըլար գիւղի վրա և քշեցին գիւղի նախիրը, սակայն զինւորները կարողացան նախիրը յետ բերել, բայց առանց 7 հատի։

Շարուրից եկողը պատմում էր մի կուրիօզ, որը կարող է նմուշ ծառայել նաև Թուրք կրթված դասի համար։ Մայիսի 30-ին Ուլիանորաշէն գիւղի վրա եղած յարձակման ժամանակ հայերը գտան երկու կրօնական դրօշակներ 5 մատով և մի գիւղական ուսուցչի գլխարկ կապոյտ գոյնի մախմուրի շրջանակով և կակարդով։ Փաստը ցոյց տուեց, որ Թուրք խուժանի ասպատակութեան մասնակցութիւն էր ունեցել նաև մի ուսուցիչ, որի ով լինելը ճիշտ կերպով որոշելը դժուար էր. մնում էր ենթադրել ով կարող էր լինել և երբ հեռաքրքրվել էին ուլիանորաշէնցիք, եկել էին այն եզրակացութեան, որ այդ ժամանակ Բաշնորաշէնում գտնվում էր այնտեղի ատագ ուսուցիչը։ Եզրակացութիւնը թող ընթերցողը անէ։

Յունիսի 15—16-ին մի քանի սպանութիւններ կատարվեցին Դարաչիչակի կողմերում։ Արգաքեանդի 5 գիւղացիներ, որոնք 7 էշերով բանջարեղէն առած անցնում էին Քեալաշամ Թուրք գիւղի սահմանով անյայտացան. սպանութիւնը ակնյայտնի դառնալով հանդերձ մինչև այժմ դիակները չը գտնվեցին։

Յունիսի 3—4-ին բժնեցի մի անուն հանած Թուրք գնալով Դալլար գիւղը իր մարդկանցով և իմանալով որ այդտեղ 3 հայեր կան, պատրաստվում է նրանց սպանել, երբ մի բարի Թուրք-Ջաֆար Մուստաֆա օղլին յաջողեցնում է հայերին փախցնել և ազատել մարդասպանի ձեռքից։ Վերջինը զայրացած այս վարվարմունքից, յարձակվում է Ջաֆարի տան վրա և գնդակով վիրաւորում նրա ծերունի հօրը, որի վրա տղան հրացանը ձեռքին դուրս գալով տան վրա յարձակվողներից և իր հօրը վիրաւորողներից եբեքին գնդակահար անելով վերցնում է ընտանիքը անցնում է Ալափարս հայ գիւղը, ուր պաշտպանութիւն գտնելով հայերից, մինչև այժմ էլ ապրում է այնտեղ։

Երէկ երեկոյ, ժամը 6-ին, գեներալ նահանգապետ պրինց Նապօլէօն Էջմիածնի կողմը իր կատարած ճանապարհորդութիւնից վերադարձաւ Երևան։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐՍԻՑ ՀԻՒՊԱՏՈՍԱՐԱՆՈՒՄ

—

Թիֆլիսի պարսից ընդհանուր հիւպատոսարանում յունիսի 19-ին և 21-ին, պարսից ընդհանուր հիւպատոսի հրաւէրով և նախագահութեամբ տեղի ունեցան խորհրդակցութիւններ այն մասին, թէ ինչ միջոցներ պէտք է ձեռք առնել, որ Երևանի նահանգի ցաւալի դէպքերը արձագանք չը գտնեն Պարսկաստանում։ Հայ հասարակութեան կողմից հրաւիրված էին պ. պ. Ալ. Քալանթար, Ալ. Մելիք-Ազարեան, Հ. Առաքելեան, բժշկ. Կ. Ստեփանեան, բժշ. Ա. Խատիսեան, Ս. Մելիք-Ադամեան, Գ. Ղամբարեան, Ս. Յարութիւնեան, Շիրվանզադէ. քաղաքային վարչութեան կողմից ներկայ էին քաղաքագլխի պաշտօնակատար իշխան Ջերքեզով, վարչութեան անդամ Գէօքչայէվ։ Բացի ընդհանուր հիւպատոսից, որ նախագահում էր ժողովին, ներկայ էին Անդրկովկասի շէյխ-ուլ-իսլամը, նրա օգնականը, պարսից անցագրային վարչութեան վերատեսուչ բելգիացի պ. Արնօլդը և հիւպատոսարանի մի քանի պաշտօնեաները։

Բանալով նիստը, ընդհանուր հիւպատոսը ֆրանսերէն և Թուրքերէն մի երկար ճառ արտասանեց, որով բացատրելով թէ ինչպէս պարսից կառավարութիւնը և մանաւանդ ներկայ Մուզաֆֆարէդդին Շահնշահը հայրական խնամք և հոգացողութիւն ունեն հայերի վերաբերմամբ, ինչպէս այդ կառավարութիւնը, Շահի յատուկ հրամանի համաձայն, ամենախիստ միջոցներ է ձեռք առել թոյլ չը տալու որ և է բռնութիւն հայերի դէմ, աւելացրեց. «պէտք է յայտնեմ սակայն, որ Երևանից և Բագուից բազմաթիւ անստորագիր և ստորագիր հեռագրեր են ուղարկված Պարսկաստանի բոլոր կողմերը այն բովանդակութեամբ, թէ իբր Երևանում հայերը աւերել են մզկիթներ, բռնաբարել են Թուրք կանանց, պատռել են ղուռանը և այլն. այդ հեռագրերը սաստիկ գրգռել են Պարսկաստանի մուսուլման ժողովրդի զայրոյթը և լցրել նրանց վրէժխնդրութեան ոգով. թէև ես իմ հեռագրերով հերքել եմ այդ լուրերը, թէև մեր կառավարութիւնը ամեն հնար գործ է դնում խաղաղացնելու մտքերը, սակայն բռնաբարելու և խռովարար անձինք, անշուշտ, չեն դադարեցնելու իրանց չարամիտ գործունէութիւնը և շարունակ նորանոր հեռագրերով, նամակներով խռովելու ու գրգռելու են մտքերը։ Միակ ելքը՝ վերջ դնելու այդ գրգռման այն է, որ միջոցներ ձեռք առնվէին Երևանի նահանգում տեղի ունեցող վշտալի դէպքերը դադարեցնելու»։

Հետզհետէ խօսեցին խորհրդակցութեան մասնակցողները, առաջարկելով զանազան գործնական միջոցներ և բացատրելով պ. ընդհանուր հիւպատոսին իրերի իսկական վիճակը։ Ի վերջոյ խորհրդակցութիւնը եկաւ այն եզրակացութեան, որ պէտք է կազմել պ. ընդհանուր հիւպատոսի նախագահութեամբ մի մասնաժողով, որի անդամները կը լինեն Թիֆլիսի հայոց առաջնորդը և Անդրկովկասի Շէյխ-ուլ-իսլամը կամ նրանց ներկայացուցիչները ու 4 հոգի (երկուսը հայ, երկուսը պարսիկ) այնպիսի անձինք, որոնք յայտնի են և կարող են հեղինակութիւն ունենալ Պարսկաստանի մէջ։ Այդ յանձնաժողովը պարտաւորութիւն յանձն կառնէ հաղորդել Պարսկաստանի ժողովրդին ճշգրիտ և ճշմարիտ տեղեկութիւններ Երևանի նահանգում տեղի ունեցող դէպքերի մասին, հերքելով բոլոր հնարովի և շինծու լուրերը, մի խօսքով թոյլ չը տալու, որ չարամիտ անձանց հնարած լուրերը տարածվելով, գրգռեն Պարսկաստանում ժողովրդի մտքերը։

Իբրև այդ մասնաժողովի անդամներ հայերի կողմից ընտրվեցին պ. պ. Ալեք. Մելիք-Ազարեան և Հ. Առաքելեան, իսկ պարսից կողմից Մահմէդ-աղա Ռիզայէվ և Ալի բէկ Շէյդաեվ։

Ժողովը իր անկեղծ շնորհակալութիւնը յայտնեց պարսից պ. ընդհանուր հիւպատոսին նրա գործ դրած մարդասիրական ջանքերի համար։

ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻ ԱՂԷՏԻ ԶՈՀԵՐԻ ՕԳՏԻՆ

—

Ստացանք՝ 1) Յովսէփ քահ. Ամիրխանեանից և տ. տ. Արարատեանի և Երանուհի Միրզայեանի ձեռքով հաւաքած (առօջն. մասնաժ. յանձնելու համար) 118 րուբ. 40 կոպ., 2) Բաթումից Մ. աւ. քահ. Մելեանից տիկ. Շուշանիկ Յարութիւնեանի և տիկ. Օլգա Պօղոսեանի ձեռքով հաւաքած 654 րուբլի 45 կ., և ուրիշ անձերից 316. ընդամէնը 970 ր. 45 կ., 3) Նիկողոսեանից, երկաթուղու բանուորներից հաւաքած 11 րուբ. 20 կոպ., 4) Աստ. Երիցեանի ձեռքով Ծղնեթ գիւղում հոգեհանգստի ժամանակ հաւաքած 35 րուբլի 50 կոպ., 5) Բժշկապետ Գրիգոր Գ. Տէր-Գրիգորեանից 10 րուբլի, 6) Թիֆլիսում մի արհեստաւորի ձեռքով հաւաքած 58 րուբ. 50 կ., 7) Եկատերինօդարից Գէորգ քահ. Վարդանեանի ձեռքով հաւաքած 796 րուբլի, 8) Եկատերինօդարից Մ. Թոռլակեանի միջոցով 53 րուբլի 20 կոպ., 9) Օմսկից, Կարապետ քահ. Ազարեանից (մասնաժ. յանձնելու համար) 100 րուբ., 10) Մակնեկայ կայար. Մ. Սահակեանի, Մ. Աղադեանի և Կ. Շաքիսեանի ձեռքով հաւաքած 127 րուբլի 45 կոպ., 12) Կ. Նազարեանից (Ամբրոսովկա) 25 րուբլի, 13) Ար-

---

ձեր վարչութեամբ նշանաւոր կը հանդիսանայ այն բանով, որ մահմեդականները ձեռք կը բերեն կառավարութեան այն վստահութիւնը, ինչպիսին որ վայելում էին յիշատակի արժանի Կովկասի առաջին Փոխարքայի օրով։ Այդ նպատակների մէջ, որ յատուկ է իրանց շիտակութեան և անկեղծութեան, մահմեդականները պատրաստակամութիւն են յայտնում ընդունելու այն բոլոր միջոցները, որոնց նպատակն է երկրի անդորրութիւնն ու խաղաղութիւնը վերականգնել։

«Ամենավճռական միջոցներ ձեռք առնելով դժբաղդ տեղերի իսկական յանցաւորների և նրանց դրդողների դէմ, անկողմնակալ միտումնաւոր ու գրգռիչ բնաւորութեամբ սուտ տեղեկութիւնները անամօթաբար տարածողների և ոչ—օրինակ կոմիտէտների դէմ, որոնք ողջ երկիրը տերրօրի են ենթարկել, մենք համոզված ենք, որ կը հանգստացնէք երկրի ազգաբնակութիւնը և այդպիսով միջոց կը տաք շտապեցնելու Կովկասի համար ցանկալի ժամի գալը, երբ Ձերդ պայծառափայլութիւնը կը ձեռնարկէք ռեֆօրմներին, որոնց նպատակն է, ինչպէս որ արդէն յայտնել էք դուք, երկրի մէջ քաղաքացիութեան և Կովկասի բոլոր ժողովուրդների բարօրութեան զարգացումը, որոնց թւում նաև Կովկասի մահմեդականների։

«Այն այդ ժամանակ Ձերդ պայծառափայլութեան համար աւելի ևս պարզ կը լինի «մահմեդականների այն գրաւիչ բարոյական դէմքը», որ, ինչպէս դուք բարեհաճեցիք ասել մահմեդական պատգամաւորութեան Ս. Պետերբուրգում մարտի 25-ի ընդունելութեան ժամանակ, «լաւ յայտնի է ձեզ»։

Այդ գրութիւնը՝ նախապէս ծանօթանալու համար առաջուց էր ներկայացրված։ Պատգամաւորութիւնը՝ ճիշտ ժամը 2-ին պալատի ընդունելութեան դահլիճից հրաւիրվեց դեղինը՝ ընդունելութեան, ուր կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկօվ, բարևելով պատգամաւորներին, ամենին էլ ձեռքն առաւ և հրաւիրեց նստել։ Այս ունկնդրութեան ներկայ էր նոյնպէս Փոխարքայի՝ քաղաքացիութեան մասի օգնական գաղտնի խորհրդական Ն. Ա. Սուլթան Կրիմ-Գիրէյ։ Ողջունից յետոյ նորին պայծառափայլութիւն կոմսը յայտնեց, որ ինքը համաձայն է մահմեդականների առած գրութեան բոլոր կէտերի հետ։ Դրա հետ կոմսը ցանկութիւն յայտնեց գրութեան իւրաքանչիւր կէտը խորհրդակցութեան ենթարկել պատգամաւորների հետ միասին։ Նորին պայծառափայլութիւնը կարդում էր յօդուած առ յօդուած. բացատրութիւնը տալիս էր երդուեալ հաւատարմատար Ա. Մ.-բ. Թօփչիբաշեվ։

Մանրամասն կանգ առնելով առաջին յօդուածի վրա, որ վերաբերում է արգելքներին ու սահմանափակումներին, որոնք որոշված են մահմեդականների համար գոյութիւն ունեցող օրէնքներով և աւելի ևս կառավարչական կարգադրութիւններով ու վարչական տեղեկութիւններով, կոմսը համաձայնելով մահմեդականների յայտնած հայեացքի հետ, որ մայրենի լեզուով մահմեդականների համար դըպրոցներ բանալու, մահմեդական մանուկների՝ գոյութիւն ունեցող դպրոցները մտնելու պայմանները հեշտացնելու, իգական միջնակարգ դպրոց բանալու հարցերը մեծ նշանակութիւն ունեն, ուստի այդ ամենի վրա հարկաւոր ուշադրութիւն կը դարձնվի, նորին պայծառափայլութիւնը առանձնապէս հասունացած համարեց մահմեդական հոգևոր միջնակարգ դըպրոց բանալու հարցը, ուր պէտք է պատրաստվեն հոգևոր կոչումն ընդունել ցանկացողները, հաւանութիւն յայտնելով Կովկասի մահմեդական հոգևոր վարչութիւնների դպրոցներում արված փոփոխութիւններին։

Ա. Մ.-բ. Թօփչիբաշեվի այն յայտարարութեան, թէ Կովկասի մահմեդականները՝ չը նայելով իրանց արած բազմաթիւ միջնորդութիւններին, ամենևին չունեն ոչ կրթական և ոչ մինչև անգամ բարեգործական բնաւորութիւն ունեցող հաստատութիւններ, նորին պայծառափայլութիւնն ասաց, որ այժմ այդ բաների մէջ չէ կարող արգելքներ լինել, ինչպէս նաև մահմեդականների համար մայրենի լեզուով լրագիրներ, ամսագիրներ ու գրքեր հրատարակելու թոյլտուութեան գործում։ Արևելեան լեզուների տպագրութեան վերաբերեալ գրաքննութեան առիթով կոմսը՝ լսելով Ա. Մ.-բ Թօփչիբաշեվի գրաւոր զեկուցումը այն մասին, որ ըստ Գ. Ե. Կօրէկօվի կարծիքի, այդ գրաքննութիւնը, շատ կարելի է, թէ կը մնայ ներկայ ճնշված դրութեան մէջ,— յայտնեց, որ սենատոր Կօրէկօվի յանձնաժողովի պարապմունքները կը վերսկսվեն աշնանը և ինքն իր կողմից իր եզրակացութիւնը կը ներկայացնէ արևելեան գրաքննութիւնը ճնշող պայմանները փոխելու մասին։

Մահմեդականների պետական ծառայութիւն մտնելու հարցի առիթով կոմսը պատգամաւորութեան ուշադրութիւնը դարձրեց, թէ չը կայ այնպիսի օրէնք, որ սահմանափակէր մահմեդականների իրաւունքը այդ ուղղութեամբ։ Առ այդ Ա. Մ.-բ Թօփչիբաշեվ յայտնեց, թէ չը նայելով, որ որոշակի օրէնք չը կայ, բայց և այնպէս մահմեդականները զրկված են իրանց ոյժերը Կովկասի ծառայութեան նուիրելու հնարաւորութիւնից, թէ կառավարչական կարգադրութեան և թէ վարչական տեղեկութիւնների զօրութեամբ, որոնց շնորհիւ մահմեդականները չեն ընդունվում երկրի հաստատութիւնների մէջ որպէս պաշտօնեայ և նոյն իսկ այնպիսի հաստատութեան մէջ, ինչպիսին է դատաստանականը, ուր միայն մահմեդականների շահերն են քննվում։ Դրա հետ Ա. Մ.-բ. Թօփչիբաշեվ մատնացոյց արաւ, երբ օրինակ, իր անձնական կեանքի վրա, որ երբ ինքը ծառայութեան էր մտել դատաստանական հաստատութեան մէջ, նրա ասացին, թէ նա, որպէս մահմեդական, չէ կարող յոյս ունենալ որ և է քիչ թէ շատ պատասխանատու պաշտօն ստանալու։ Կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկօվ առ այդ նկատեց, որ իրան յայտնի է ծառայող մահմեդականների անձնաւորութիւնը և ինքը ոչ մի հիմք չէ տեսնում, որով հեռացվէին մահմեդականները հայրենի երկրին ծառայելուց։

Քաղաքների հասարակական վարչութիւնների մէջ մահմեդականների իրաւունքների հաւասարեցման հարցի առիթով Ա. Մ.-բ. Թօփչիբաշեվ զեկուցեց, որ հասարակական կեանքի շրջանում մահմեդականների իրաւունքի սահմանափակումը, ինչպէս ակնյայտնի անարդար հիմք, վիրաւորական է մահմեդականների համար. այդ սահմանափակումը, որ հիմք չունի մահմեդականների՝ դէպի կառավարութիւնն ունեցած յարաբերութեան մէջ, ձգտում է այն բանին, որ մահմեդականները, նոյն իսկ մայրենի քաղաքների տնտեսական գործերը բատիպված են զիջել ուրիշներին... Այդ բանին իբրև օրինակ, կարող է ծառայել Գանձակ քաղաքը, ուր նորերս ընտրութիւններ տեղի ունեցան, որի ժամանակ մահմեդականներից ընտրվել է 25 ձայնաւոր, բայց որովհետև այդ թիւը շատ է այն չափից, որ որոշված է օրէնքով մահմեդականների համար, ուստի ընտրված մահմեդականների կէսը, որոնց ընտրողները՝ գանձակեցիք, արժանաւոր էին գտել, որոնք վստահութեան արժանի էին մայրենի քաղաքի գործերը վարելու, պէտք է հեռացվեն, իսկ քաղաքի ճակատագիրը յանձնվի այնպիսի անձանց, որոնց բոլորովին չեն ճանաչում ընտրողները։ Կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկօվ՝ համաձայնելով, որ հիմք չը կայ սահմանափակելու մահմեդականների իրաւունքները հասարակական գործունէութեան ասպարէզում, ասաց, որ այդ սահմանափակումը որոշված է օրէնքով, ուստի կարելի է փոփոխել միայն օրէնսդրական կարգով և ինքը՝ այդ սահմանափակումը փոփոխելու մտքով դիմումն կանի Պետական Խորհրդին։

Անցնելով գրաւոր յայտարարութեան երկրորդ յօդուածին, որ վերաբերում է կառավարութեան աջակցութեամբ գիւղական հողաբաժինների նադէլների պարտաւորական յետ գնման, հող-չունեցող, քիչ հող ունեցող և ժամանակաւոր-պարտաւորական գիւղացիներին գանձարանի ազատ հողերը յանձնելու, գաղթականական հոսանքը դէպի Կովկաս դադարեցնելուն և տեղական գիւղացիներին ձմռան և ամառային արօտատեղիներով (ղըշլաղներ և եայլաղներ), անտառով, ձկնորսութեամբ և այլն, ապահովացնելուն, ինչպէս նաև Դաղստանի և բոլոր հիւսիսային Կովկասի համար 1900 թւի յունիսի 12-ի օրէնքը փոխելուն, որով բոլոր մասնաւոր և հասարակական հողերը ճանաչված են գանձարանի սեպականութիւն և կանոնաւորումն հողային սեփականութեան իրաւունքների Դաղստանի, Բաթումի, Կարսի շրջաններում և Անդրկովկասեան գաւառակում,—նորին պայծառափայլութիւնը հաղորդեց, որ այդ բոլորը հերթական հարցեր են դարձած և կը քննադատվեն ազգաբնակութեան ներկայացուցիչների հետ, հէնց որ լուրջ աշխատանքների համար անհրաժեշտ կարգը կը վերականգնվի երկրի մէջ։ Գաղթականական հոսանքի հարցի մասին կոմսն ասաց, որ երկրի մէջ եղած ազատ հողերը նախ և առաջ, ի հարկէ, պէտք է ապահովացնեն տեղական գիւղացիներին, որոնք հողի

մամոնկի քաղաքից Ալ. Օպեբեանի ձեռքով հաւաքած 67 բուբլի 25 կոպ., 14) ոմն Դանիէլեանից (Բաղու) 2 բուբ. 60 կոպ., 15) Նրանմանվարկից Ն. Մինասեանի ձեռքով հաւաքած 13 բուբ. 70 կոպ., 16) Լեռնի Տրանսեանից [illegible] Ցովհէֆեանից իբ հանգանակ [illegible] 100 բուբլի, 17) Չեքիւլաբից Վ. Դաւթեանի ձեռքով հաւաքած 53 բուբլի, 18) Բզովքէ գիւղից (Ախալք. գաւ.) Հայր. Քառամեանի ձեռքով հոգեհանգստի ժամանակ հաւաքած 11 բուբլի, 19) Գանձակի [illegible], Ց. Զալուեանի և Բ. Սաֆարեանի ձեռքով հաւաքած 36 բուբլի, 20) Բաղուից 83 րդ [illegible] Սամուբելիկ գնդի V, VI, VII, VIII և X րոտների զինուորներից 10 բուբլի, 21) Կրեմսկայա կարար. Գոգոս քահ. Տէր-Մինասեանի ձեռքով [illegible] հաւաքած 10 բուբլի 10 կ., 22) [illegible] Թեֆլիսից նաւթարդիւնաբերական ընկ. արհեստաւորներից [illegible] Ս. Սահակեանի ձեռքով հաւաքած 31 բուբլի, 23) Բաղուից Լ. Բեկչեանցի միջոցով հաւաքած 46 բուբլի, 24) Պետերբուրգից Ց. Ներսէսեանի ձեռքով մի քանի [illegible] ընտանիքներից հաւաքած 20 բուբ. 50 կ., 25) Գ. և Ք. Գալուստեանների (Ն. Նախիջեւան) 10 բուբլի, 26) Դիլիջանում գիւղից (Ջանզեզ. գաւ.) տիկ. Սառայ Բարայեանի ձեռքով հաւաքած 50 բուբլի, 27) Սամարայից Զարար Ցովհաննիսեանի ձեռքով հաւաքած 68 բուբլի 50 կ., 28) [illegible] նաւթհանքերի ծառայողներից 33 բուբլի, 29) Բաղուից ուսան. [illegible] Տէր-Կարապետեանի ձեռքով հաւաքած 50 բուբլի, 30) Բաղուից Տ. և Ս. Նազարեան և [illegible] և Բ. Զարաֆեանի ձեռքով հաւաքած 20 բուբլի, 31) Ն. և Խ. Ալգեանից 10 բուբ., 32) Կարսից Յով. Ցարութիւնեանի ձեռքով հաւաքած Գր. Զաթիկեանի անուանակոչութեան ժամանակ 11 բուբլի, 33) Գրոզնայից հայ արհեստաւոր դասակարգից հաւաքած 24 բուբլի, 34) Բաղուից Իս. Տէրյաքեանի ձեռքով հաւաքած 190 բուբլի, 35) Ն. Նախիջեւանից Հեղինէ Մելքեանի ձեռքով գիմնազիայի VII դաս. իբ դասակիցներից հաւաքած 7 բ. 60 կ., և Բոստովի [illegible] դպրոցի [illegible] աշակերտներից Ն. Կուստանովեանի ձեռքով հաւաքած 5 բուբ., (ընդամենը 12 բ. 60 կ.) 36) Բագուից Ջոհրաբ Գէորգեանի միջոցով հաւաքած 22 բուբ. 95 կ., 37) Ախալցխայից Սիօն վարդ. Տէր-Մանուէլեանի միջոցով 10 բուբլի, 38) Բերդուսից (Կարսի շըրջան) հոգեհանգստի ժամանակ Արսէն քահ. Բլըցեանի ձեռքով հանգանակած 17 ր. 16 կ., 39) տիկ. Գայանէ Գոլմանեանից (Մանգլիս) 50 ր., 40) Ախալքալաքից Ներսէս քահ. Տէր-Զանեանի և Խ. Բաղդասարեանի ձեռքով հաւաքած 12 ր. 50 կ., 41) Կարսից Ց. Իւսուֆեանի տանը հաւաքած 21 բուբլի, 42) Ախալցխայից Վ. Չիֆլիկեանի միջոցով 8 բուբ. 60 կ., 43) Սարգիս եպ. Ցիլոյեանից (Սևան) 5 ր., 44) Լաբինսկից Ստեփան Բ. Դիլոյեանի միջոցով 130 ր., 45) Պետրովսկից Ա. քահ. Մարգարեանի միջոցով 143 ր. 50 կ., 46) Չիկիշլեարից Ռ. Գաբրիելեանի ձեռքով հաւաքած 31 ր. 61 կ., 47) Ներսէս Մարդուլեանի (Բալախանի) 5 ր., 48) Շամախի գաւ. Վարգարան գիւղի արհեստաւորներից հաւաքած Ջահ. Ցակոբեանի և Մ. Գալուստեանի ձեռքով 27 բուբ. 50 կ., 49) Ք. Մալխասեանից (Իօլատան) 24 բուբ., 60) Լուկիան Գ. Դալդօբնովից (Թականաշ) 25 բուբ., 51) Մակէեվկայից Հ. Ղազարեանի ձեռքով հաւաքած 51 բուբ. 30 կոպ., 52) Սամարայից տիկ Մ. Գէորգեանից 2 ր., Խ. Ավանեսեանից 2 ր., Գ. Մուրադեանից 2 ր., (Ընդամենը 6 ր.) 53) Աթանէս և Մանեա Ղալապեաններից 5 բուբ., 54) Մերվից մի խումբ Թատերասէրների տված ներկայացումի զուտ արդիւնք 51 բուբ. 96 կ., 55) Շիրինգեր գիւղից Ստեփանոս քահ. Պալեանի միջոցով 17 բուբ., 56) Բալախանուց Նաւթահանք «Մասիս»-ի հայ արհեստաւորներից 14 բուբ., 57) Ղզլ-Արվատից՝ Մարկոս քահ. Տէր-Մկրտչեանից 15 բուբ., տիկ. Ա. Տէր-Մկրտչեանից 15 ր., (ընդամ. 30 բուբ.) 58) Արդվինի մասնակի արհեստաւորներից 13 բուբ., 59) Աստարայից (Բագուի նահ.) Կարապետ Եգանեանի միջոցով 100 բուբ., 60) Մ. Մկրտչեանից (Րուբանօվկա) 12 բուբ.. Ընդհանուր գումարն է, նախկին ստացածների հետ միասին 8187 բուբլի 90 կոպ.:

ՄԵՐ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

Մի ամբողջ շաբաթ «Մշակը», ընդհանուր գործադուլի պատճառով, չէր հրատարակվում:

Այդ ժամանակամիջոցում Բագուի մէջ տեղի ունեցան մի շարք դէպքեր, որոնց մասին այժմ, ի հարկէ, չենք կարող երկար մանրամասնութիւններով խօսել, բայց որոնք պէտք է գոնէ համառօտ կերպով մտցնել ներկայ տարվայ մեր երկրի մայլ տարեգրութիւնների մէջ:

Այս անգամ յուզմունք ու յուսահատութիւն տարածողը Բալախանին էր, նաւթային հսկայ արդիւնաբերութեան սիրտը: Փետրվարեան սարսափները չը կրկնվեցին այնտեղ, բայց միմեանց ետևից մի շարք անհատական սպանութիւններ տեղի ունեցան, որոնք նոյն փետրվարեան անցքերի միտքն էին արծարծում—կազմակերպված յարձակումներ հայերի դէմ: Երկու օրվայ ընթացքում սպանվեցին 8 հոգի, որոնցից 6-ը հայ, մնացածները ուրիշ ազգութիւններից: Բայց ամենքի համար պարզ էր, որ այդ երկու դժբախտները թիւրիմացութեամբ են զոհ դարձել, սպանողները անշուշտ նրանց հայի տեղ էին ընդունել:

Ընդհանուր սարսափ տարածեց մանաւանդ կասպիական ընկերութեան նաւթահանքի կառավարիչ Լևոն Տէր-Սարգսեանի սպանութիւնը: Այս երիտասարդը, ինչպէս միաբերան վկայում են բոլոր նրան ճանաչողները, մի վերին աստիճանի բարի մարդ էր, ոչ ոքի վնաս չէր հասցրել և հասցնելու ընդունակութիւն էլ չունէր, այնպէս որ անկարելի էր ենթադրել անգամ թէ գաղանային չարագործութեան մէջ կարող էր որ և է դեր կատարած լինել թշնամական զգացմունքը: Սպանութիւն կատարողներից ոչ մէկն էլ չը բռնվեց, բայց ամենքին յայտնի էր, որ սպանողները Թուրքեր են:

Կատարեալ աճաբեկում տարածվեց: Դատելով այն յօդուածներից, որոնք այդ առիթով տպվեցին «Баку» լրագրի մէջ, նաւթահանքերում գործողները այնքան սարսափահար եղան, որ սկսեցին թողնել իրանց գործերը և հեռանալ: Թողնում էին իրանց տեղերը մանաւանդ նաւթահանքերի կառավարիչները: Եթէ դրութիւնը այդպէս շարունակվէր, ամբողջ նաւթային արդիւնաբերութիւնը պիտի ոչնչանար:

Այս ընդհանուր թշուառութիւնը նախատեսելով, Բագուի քաղաքային վարչութիւնը խորհրդի հրաւիրեց հայ ու Թուրք մարդկանց, որոնք խաղաղացման յանձնաժողով կազմեցին, բաղկացած գլխաւորապէս հայերից և Թուրքերից: Յանձնաժողովը արդէն մի քանի նիստեր է ունեցել, աշխատում է խաղաղութիւն վերականգնել դժբախտ քաղաքում, ուր կեանքը կատարեալ դժոխք է դարձել:

Բայց, ինչպէս երևում է, այդ հասարակական ինքնագործունէութեան վրա մեծ յոյսեր դնել չեն կարողացել Բագուի նաւթարդիւնաբերողները, ուստի նաւթահանքերը պաշտպանելու և արդիւնագործութիւնը կանոնաւոր ընթացքի մէջ դնելու համար նրանք աւելի լաւ և իսկապէս օգտաբեր միտք են յղացել—կազմել սեփական միլիցիա, մի տեսակ կամաւոր ոստիկանութիւն, որ բացառապէս կախված պիտի լինի նաւթարդիւնաբերողների ժողովի խորհրդից և պիտի անկախ գործէ: Տեղային գեներալ-նահանգապետը, որին ներկայացել էր մի ընտրված պատգամաւորութիւն այդ խնդիրքով, յայտնել է թէ ինքը իր իշխանութեամբ չէ կարող թոյլատրել մի այդպիսի բան, բայց խոստացել է միջնորդել Փոխարքայի մօտ, որ յարգվի արդիւնագործների այդ խնդիրքը: Մտադրութիւն կար մի պատգամաւորութիւն ուղարկել Փոխարքայի մօտ, բայց որքան գիտենք, դեռ այդ պատգամաւորութիւնը Թիֆլիս չէ եկել: Իսկ թէ այդ միտքը չէ թողնված, երևում է նրանից, որ Բագւում շարունակվում են խորհրդակցութիւնները միլիցիայի կազմակերպութեան մասին: Արդէն նշանակված են գլխաւոր հիմքերը: Պէտք է հեռացվեն այժմեան գիշերապահները, որոնք մեծ չարիք են կազմում գործարանական կեանքի մէջ. Նոր միլիցիան պիտի կազմակերպվի բացառապէս ծառայութիւնը թողած զինուորներից: Հաշւել են, որ այսքան ժամանակ գործարանների և հանքերի պահպանութիւնը տէրերին նստում է մօտ 400 հազար բուբլի: Բայց բաւական չը համարելով այդ գումարը, մտադրութիւն կայ նոր տուրք էլ սահմանել, որ պիտի ստացվի նաւթագործներից:

Մենք անհամբեր սպասում ենք թէ ինչ դուրս կը գայ այդ խաղաղացնող ջանքերից: Եւ մեր անհամբերութեանը, կարծում ենք, մասնակից կը լինեն ամենքը, որոնք փափագում են մի օր առաջ տեսնել մեր երկրի խաղաղութիւնը: Բաւական էր, որքան խաւար

կարիք ունին, և ինչ այդ մասին էլ կարող կը վճռել:

Ամէն տեսակ չափազանց հարկերի ծանրաբեռնութիւնից թեթեւացման, համապատասխան տեղական պայմանների և տեղական ազգաբնակութեան վճարելու կարողութեան, գիւղական հասարակական հիմնարկները [illegible] սկզբունքներով կազմակերպութեան, [illegible], Կովկաս մտցնելու, ինչպէս նաև [illegible] դատարանների հաստատման հարցերը, որոնք [illegible] յայտարարութեան Ш, IV և V յօդուածներում, նորին պայծառափայլութիւնը նկատեց, որ այդ հարցերը օրէնսդրական ըն[illegible] (յօդ. VI), այդ [illegible], ինչպէս հարցերը կը վճռվին:

VII յօդուածը, վերաբերում է անասնաբուծութեան գործունէութեան կանոնաւորման և մահմեդականների [illegible]

Ջոցները անհրաժեշտութիւնից չեն բղխում, և ազգաբնակութեանն էլ անհամար վնասներ են պատճառում, որ եայլաղներից օգտվում է սաբալախի համար վճարելով և այդ միակ միջոցի մէջ է տեսնում առայժմս ազատելու իր ընտանիքն ու տաւարը ամառվայ շոքից, որ լինում է երկրի տափարակներում մաշող տենդով, ջրի և անասունների կերի պակասութեամբ:

Ցայտնելով որ անասնաբոյծերի գործունէութեան վրա ուշադրութիւն է դարձրած, կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկով պատգամաւորութեան առաջարկեց եայլաղների կանոնների մասին աւելի մանրամասն զեկուցում ներկայացնել իրան. պատգամաւորութիւնը խոստացաւ կատարել այդ կարճ ժամանակում:

VШ յօդուածի վերաբերմամբ նորին պայծառափայլութիւնը գտաւ որ վերին աստիճանի անհրաժեշտ է մահմեդականների վրա ևս տարածել ազնուական և գիւղական հողային բանկերի գործունէութիւնը:

Շօշափելով մահմեդական բէկերի և խաների ազնուութեան իրաւունքների հարցի շուտափոյթ լուծման, կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկով հաղորդեց, որ պատճառ չը կայ, որ մահմեդականները զրկվէին այն իրաւունքներից, որոնցով օգտվում է երկրի մէջ միւս ազգութիւնների բարձր դասակարգը, ուստի և մահմեդական բէկերին ու խաներին ազնուական կազմակերպութիւններ թոյլատրելու հարցը կը վճռվի մօտիկ ապագայում: Իսկ ինչ վերաբերում է մահմեդական ազնուականների առաջարկութեան՝ ժամանակաւորապէս ազնուականների ժողով ունենալուն, կոմսը խնդրեց Ն. Ա. Սուլթան-Կրիմ-Գիրէյին այդ մասին զեկուցանել իրան առանձին: Վերջացնելով գրաւոր յայտարարութեան առանձին-առանձին յօդուածների մասին խորհրդակցութիւնը, Նորին Մեծութեան Կովկասի Փոխարքան անցաւ գրաւոր յայտարարութեան վերջին մասին, որ վերաբերում է ներկայումս Երևանի նահանգում կատարվող անցքերին: Կանգ առնելով ամէն տեսակ չափազանցացրած և միտումաւոր լուրերի և հաղորդագրութիւնների վրա, որոնք տարածվում են այդ դէպքերի մասին, կոմսը նկատեց, թէ մահմեդականները պարտաւոր են հասկանալու, որ այդ տեսակի լուրերն ու հաղորդագրութիւնները առնվում են միակողմանիութեամբ և որ նոյնպիսի բնաւորութիւն ունեն նաև այն յարձակումները, որոնց նպատակն է այդ անցքերի մէջ միմիայն մահմեդականներին պատասխանատու համարել: Ապա կոմսն ասաց, որ թէ իրան և թէ բոլոր իշխանութիւններին յայտնի են կատարված և կատարվող անցքերի բնաւորութիւնը, ինչպէս նաև այն, որ խառնակութիւնները մահմեդականները չեն սկսել, որոնք աչքի են ընկնում իրանց օրինականութեամբ: Բայց, դժբախտաբար, Երևանի նահանգի մի քանի գիւղերում մահմեդականների կողմից կատարվել են ոչ-ցանկալի գործողութիւններ, ուստի և մահմեդական հասարակութեան լաւագոյն մասը պարտաւոր է ամէն տեղ ազդեցութիւն գործ դնել, որ խաղաղութիւնը վերականգնվի և համաձայնութիւն տիրէ ազգաբնակութեան բոլոր խմբերի մէջ: Այդ բանին կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկով աւելացրեց, թէ իրան հաճելի էր լսել Բագուի ժամանակաւոր ընդհանուր-նահանգապետ գեներալ-ադիւտանտ իշխան Ի. Գ. Ամիլախօրուց շատ լաւ կարծիք Բագուի մահմեդականների և նրանց ձգտումների մասին, որ վերջին ժամանակներս աշխատում էին խաղաղութիւնն ու կարգը վերականգնելու ազգաբնակութեան մէջ:

Երդուեալ հաւատարմատար Ա. Մ.-բ. Թօփչիբաշեվ պատասխանեց, թէ բոլոր մահմեդականների համար ուրախալի է լսել Նորին Մեծութեան Կովկասի Փոխարքայի կարծիքը իրանց մասին, և բոլոր մահմեդականները, որոնք ծարաւի են երկրում խաղաղութիւն տիրելուն, բացի օրէնքի պատուէրներից, այլ և իրանց բարոյական պարտքը կը համարեն ընդունել և հպատակվել այն բոլոր պահանջներին և միջոցներին, որոնք ձեռք են առնվում և յետոյ էլ կարող են ձեռք առնվել երկիրը կատարելապէս խաղաղացնելու նպատակով:

Առ այդ կոմսն ասաց, որ անհրաժեշտ միջոցները ձեռք են առնված և ձեռք կառնվեն, ուստի և բոլոր ազգաբնակութեան լաւագոյն մասը պարտաւոր է՝ ի սէր բոլոր ժողովուրդների շահերի, իրանց բոլոր ջանքը գործ դնել՝ երկիրը խաղաղացնելու համար:

Դոկտոր Մ. Ռ.-բ. Վեքիլով ասաց, որ Կովկասի այն մասերում, ուր ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը մահմեդականներն են կազմում, ինչպէս է Գանձակի նահանգում, ազգաբնակութեան խաղաղութիւնը ոչնչով չէ խախտվում, և հասկանալի է, որովհետև մահմեդականները նուիրված են խաղաղ կեանքին և ոչ մի առանձին նպատակի չեն ձգտում: Կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկով համաձայնելով այդ բանի հետ, նորից դիմեց մահմեդական պատգամաւորութեան՝ խնդրելով որ ամենայն ջանք գործ դնեն թոյլ չը տալու այնպիսի դէպքեր, որոնք տեղի ունեցան Երևանի նահանգում: Առ որ երդուեալ հաւատարմատար Ա. Մ.-բ. Թօփչիբաշեվ զեկուցեց, որ յամենայն դէպս մահմեդականները՝ յանձին իրանց առաջաւոր մարդկանց միշտ կը յիշեն նրանց վրա դրված պատասխանատուութիւնը, թէպէտև այդ պատասխանատուութիւնը ներկայ պայմաններում շատ ծանր է:

Ունկնդրութեան վերջում կոմսը՝ դիմելով մահմեդական պատգամաւորութեան, ասաց. «Ես լաւ եմ ճանաչում մահմեդականներին և իմ կարծիքը ես յայտնեցի նրանց պատգամաւորութեան դեռ Պետերբուրգում, ես ինձ բաղդաւոր կը համարեմ, եթէ կարողանամ բաւականութիւն տալ նրանց բոլոր կարիքներին:

Դերբէնտ քաղաքի լիազոր Գ. Գ. Վեքիլով դերբէնդցիների անունից շնորհաւորութիւն յայտնեց կոմսին, ինչպէս Դերբէնտ քաղաքի պատուաւոր քաղաքացուն, որի համար նորին պայծառափայլութիւնը խնդրեց շնորհակալութիւն յայտնել Դերբէնտի քաղաքացիներին և ողջոյնը տալ նրանց:

Ա. Մ.-բ. Թօփչիբաշեվ՝ պատգամաւորութեան անունից խորին շնորհակալութիւն յայտնեց կոմսին՝ մահմեդական պատգամաւորութեանը շատ սրտագին ընդունելութեան և ուշադիր վերաբերման համար դէպի մահմեդականների կարիքները, և թոյլտուութիւն խնդրեց մասնակից անել բոլոր կովկասցիներին ներկայ իրանց համար յիշատակութեան արժանի ունկնդրութեան մասին, որի համար և նորին պայծառափայլութիւնը տուաւ իր թոյլտուութիւնը: Յետոյ սեղմելով բոլոր պատգամաւորների ձեռքը, կոմս Իլլարիօն Իվանովիչ Վօրօնցօվ-Դաշկով ֆրանս-բարովին ասաց. «Ամէն մարդ կարող է ազատօրէն ինձ ասել ազգաբնակութեան թէ մասնաւոր և թէ ընդհանուր կարիքների մասին»:

Ունկնդրութիւնն տեւեց համարեա մի ժամ:

ոյժերը արիւն թափեցին, թշուառութիւններ պատճառեցին դժբաղդ ազգաբնակութեան։ Թող հասարակութիւնը, եթէ կայ նրա մէջ եռանդ ու համակրութիւն, լարէ իր ոյժը իր ինչքն ու կեանքը ապահովելու համար...

Ի դէպ, խաղաղացման մասնաժողովների մասին։ Ինչպէս յայտնի է, Գանձակում էլ կազմված է մի այդպիսի յանձնաժողով։ Նա հրատարակել է մի կոչ, որից հարկաւոր ենք համարում մի քանի կտորներ առաջ բերել.

«Խելքի եկէք, մուսիլմաններ և հայեր։ Մըտածեցէք, որ արիւնահեղ ընդհարումներից և փոխադարձ ոչնչացումից, մեզ, բացի սարսափելի վնասից, ոչ մի օգուտ չի լինի, միայն չարախնդալ կը սկսեն այն սրիկաները, որոնք խօսքով կամ գործով շփոթութիւն ու թշնամութիւն են սերմանում ձեր մէջ կամ սրանց համար կատարելապէս մի և նոյն է, կը կոտորէք դուք միմեանց թէ կապրէք իրար հետ ինչպէս եղբայրներ։

«Հասկացէք որ մենք վաղուց բնակվում ենք մեր հրաշալի Կովկասում, որ մեր ընդհանուր հայրենիքն է կազմում։ Որպէսզի մեզ համար լաւ լինի ներկայում և ապագայում, և մենք կարողանանք օգտվել մեր Կովկասի անհուն հարստութիւններից, պիտի ապրենք ինչպէս եղբայրներ և բարի դրացիներ, ձգտենք կուլտուրական զարգացման։ Մեր ջանքերը պիտի ուղղված լինեն որ ոչ թէ կոտորենք միմեանց, այլ որքան կարելի է շատ դպրոցներ բանանք և կրթութիւն տանք մեր երեխաներին ու ժառանգներին, լուսաւորենք նրանց և դուրս բերենք շրջապատող խաւարից«։

Կոչը ստորագրել են 16 անձինք, ընտրված Գանձակի հասարակութիւնից—8 հայ և 8 Թուրք։

Բագուի խաղաղարար յանձնաժողովն էլ խմբագրել է մի կոչ, որ ներկայացրված է գեներալ-նահանգապետին՝ թոյլտուութիւն ստանալու համար։

Ահա այդ կոչի սկիզբը.

«Հայեր և մուսուլմաններ։ Բոլոր յաղթանակներից ամենաաստուածայինը—ներումն է։

«Ձար մարդիկ թունաւորեցին ձեր դարաւոր խաղաղ կենակցութիւնը, յետոյ և ձեր աշխատանքի հացը։ Դուք, դարերով միասին ապրած հայեր և Թուրքեր, գազանների պէս այսօր ծուատում էք իրար և վայրենանման կըրակում և ոչնչացնում էք իրար։

«Գիտէ՞ք ինչ էք անում։

«Խելագարներ չէ՞ք։ Ի՞նչ էք ուզում ձեռք բերել, ինչի՞ էք ձգտում։ Դուք գործում էք Աստուծու օրէնքների և խղճմտանքի դէմ, Աւետարանի և Ղուրանի հրամանի դէմ։ Այսպէ՞ս էին ապրում ձեր նախնիքները։ Նրանց ոգին այժմ սաւառնում է ձեզ վրա և անիծում է ձեզ։

«Մինչև ե՞րբ պիտի շարունակվի այս։ Ժամանակ չէ՞ սթափվել ձեզ գերած այս խելագարութիւնից։ Դուք ամբողջ աշխարհի զզուանքը, անէծքը և ծաղրն էք դառնում։ Դուք կորցրել էք մարդկային կերպարանքը և յանձին ձեր ստորացնում էք մարդուն, Յիսուսին և Մուհամէդին, որոնց հետևողներ էք համարում ձեզ և սրանք միատեսակ անիծում և մերժում են ամեն մէկին, ով թափում է ուրիշի անմեղ արիւնը։ Դրա համար է Աստուած ստեղծել մարդուն Իր պատկերով։ Ո՛չ։ Դրա համար չէ ստեղծել։ Ստեղծել է նա ոչ թէ սպանութիւնների, ոչ թէ կողոպուտի յանցանքների համար, այլ գործելու, սիրելու ճշմարտութեան ծառայելու համար։ Սթափվեցէք ուրեմն, մի քիչ մտածեցէք։ Ոչ հայերը կարող են բնաջինջ անել բոլոր մուսուլմաններին, ոչ մուսուլմանները՝ բոլոր հայերին։ Եւ սակայն նրանք իրար կոտորում են, չը նայած որ այնքան կապված են կեանքով, այնպէս միմեանց հետ հիւսված և խառնված են, որ նրանցից ոչ մէկը չէ կարող մի քայլ անել դէպի առաջ կամ դէպի յետ, առանց միւսի։ Նայեցէք ձեր շուրջը. դուք եղբայրներ էք հայրենիքով, դուք հարևաններ էք տներով, դուք ընկերներ էք աշխատանքով, դուք խանութի, առևտրի, ձեռնարկութիւնների ընկերակիցներ էք։ Եւ ինչն է ձեզ հարկադրում թունաւորել այդ ընդհանուր, անխզելի կեանքը։ Չէ՞ որ հարևան-ընկեր, եղբօր դժբախտութիւնը ճակատագրապէս կը ներգործէ և ձեզ վրա։ Միթէ սա Աստծու անէծքն է։ Միթէ սա պատիժ է, որ գալիս է երկնքից մեզ վրա մեր մեղքերի համար։

«Քաւեցէք այդ մեղքերը։

«Բայց ինչո՞վ քաւել»։

Կոչը առաջարկում է փոխադարձ ներման միջոցը։ Թող մոռնանք իրար, եղբայրական ձեռք մեկնենք իրար, մոռանանք անցեալը, ձեռք ձեռքի տուած գնանք աշխատելու, միասին գործելու, նախկին կեանքը վերականգնելու համար։

«Յաղթեցէք իրար սիրով և ներմամբ և ոչ թէ զէնքով ու կրակով»։

Այս խօսքերով է վերջանում կոչը։

ՆԱՄԱԿ ԱՆԻԻՑ

Յունիսի 24-ին

Օրըստօրէ հետաքրքրական դառնալ սկսեր են պեղումները։ Այս շաբթու ալ ունեցանք կարևոր նորութիւններ. արտաքին կամարներէ, զարդաքանդակ պատուհաններէ և մեծ խոյակներէ զատ բացուեցան եկեղեցիին հարաւային և արևմտեան դռները։ Արևմտեան դուռը այժմէն փոխարինեց ըլլալիք բոլոր ապագայ գոհողութիւնները այս պեղման համար. դուռ մը, որուն նմանը մինչև այսօր չէ տեսնուած ուրիշ հնութիւններու մէջ։ Շատ քիչ կը բացատրեն Ասողիկի «տարփատենչ տեսողաց» կամ «սքանչատես տեսլեամբ» տողերը։ Մարդ ակամայ կապշի, տեսնելով բիրտ ապառաժին մարդկային ձեռքի տակ այսչափ կենդանութիւն ստանալը։ Կարծես բնութիւնն ինքնին ստեղծեր է այն զմայլելի ներդաշնակութեամբ իրարու խառնուած նրբին քանդակները, ուրոնցմով զարդարուած էին դրան ճակատը, քարէ վրա քանդակ ըսել է աւելի, կարելի է ասեղնագործութիւն անուանել. այնպիսի բարակ, մանր գիծեր կան ոլորուած, հիւսուած, որոնք մէկ նայուածքով անկարելի է տեսնել։

Ի տես այս չքնաղ բեկորներուն մէկ կողմանէ կուրախանար յարգելի գիտնական պ. Մառ, որ վերջապէս ազատուեցան հողին տակէն այս արուեստի գեղանի նմոյշները, սակայն միւս կողմանէ կը տխրէր, այժմէն գուշակելով անոնց ապագայ ճակատագիրը, անխնամ փչանալ ժամանակի ընթացքին մէջ ինչպէս որ փըչացեր են ասոնց նման շատ բաներ։ Ցաւելով ըսաւ, որ «եթէ ուրիշ ազգերու սեփականութիւն ըլլային այս հազուագիւտ գանձերը, անոնք բիւրեղեայ ծածկոյթի տակ կը պահէին»։ Շատ խորհեցաւ, որ եթէ հնար է վերստին կանգնել տայ տեղւոյ վրա, նորոգել տալով փճացած մասերը, սակայն ի նկատի ունենալով աղօր պատճառելիք մեծամեծ ծախքերը և երկար ժամանակի կորուստը. եւ կեցաւ այդ խորհուրդէն առայժմ։ Արդէն եկեղեցիին պեղման գործը ըստ ինքեան այնչափ մեծ է, որ հազիւ թէ մինչև իր մեկնելու ժամանակ կարողանայ ամբողջացնել. հետևաբար նիւթական միջոցներէ զատ ժամանակի անյարմարութիւն ալ կայ։

Պ. Մառ չարաչար զբաղուած է իր գործով, ոչ միայն գիտնականի լուրջ դերը կը կատարէ գործին գլուխը, այլ նաև, հսկողի, գործաւորապետի և շատ անգամ գործաւորի ալ գործ կը կատարէ։ Առաւօտ կանուխ դուրս կուգայ բնակարանէն և կերթայ գործին գլուխը արհամարհելով օրուան մերթ անձրևն ու քամին, մերթ շոգն ու փոշին, իսկ վերադարձին անկարելի է զանազանել զինքը իր հողաթաթախ կերպարանքով, այնտեղ աշխատող բանուորներէն։ Բայց նա դարձին ուրախ ու զուարթ է, և մոռացած բոլոր կրած նեղութիւնները, կըլլած փոշիները, երբ ձեռքին մէջ ունի քանի մը կտոր նորագիւտ առարկաներ իր սիրելի Անիի թանգարանը ճոխացնելու համար։ Կիրակի օրն ալ հանգիստ չունի։ Ամբողջ օրը կանցընէ թանգարանին մէջ. կը նկարագրէ, կարձանագրէ, գտած առարկաները իր ձեռքով կը մաքրէ և իրանց պատշաճ տեղերը կը շարէ։ Ասոնց վրա աւելցուցէք երբեմն ալ հետաքրքիր այցելուներու անվերջ հարցումներուն տուած երկար պատմական ու գրական բացատրութիւնները, այն ատեն կարելի է հասկնալ, թէ պ. Մառ հաց ուտելու ժամանակ ե՞րբ կը գտնէ։

Հարաւային դուռը թէև ոչ այնքան ճոխ, ինչպէս արևմտեան դուռը, սակայն կարելի է ըսել Արևմտեան դրան մանրակերտն է, նոյն ձևով նոյն քանդակներով գրեթէ զարդարուած է, դեռ չէ երևացեր հիւսիսային դուռը և կամ միւս դուռները եթէ Զուարթնոցի նման անոնք հինգ հատ էին։

Եկեղեցիի արևմտեան դրան հիւսիս-արևմտեան կողմը հազիւ 5—6 մէտր հեռու եկեղեցիի պատէն դիպուածով դուրս եկաւ. քարեղէն վեցթևեայ աստղաձև մուզայիքներով զարդարված դուռ մը. թէև ամբողջ ճակատը ինկած ու ջախճախուած էր, սակայն բարեբաղդաբար շատ քիչ վնասուած էին այդ նըրբաքանդակ աստղերը և անոնց լրացուցիչ տարրանկիւնի փոքրիկ մասերը։ Մեծ քանակութեամբ հաւաքել առաւ պ. Մառ այս բեկորներէն և փոխադրել տուաւ անմիջապէս թանգարան. վախնալով, որ մի գուցէ այնչափ երկար ժամանակ հողին տակ անարատ մնալէն յետոյ զոհ չերթան հետաքրքիր անցուդարձ ընողներու վայրենի քմահաճոյքին։

Տակաւին արձանագրութիւն չի գտնուեցաւ, սակայն, այս դրան ճակատը զարդարող վեցթևեան աստղերէն մէկուն խըրաքանչիւր ծայրերուն վրա, քանդակներու մէջ, բարձրաքանդակ գրուած էին մէյմէկ գիր, որ կը կարցացուէին Ս ա ր գ ի ս անունը։ Դրան արուեստին համեմատաբար եկեղեցիէն նոր ըլլալէն, պ. Մառ կը հետևցնէ, թէ սա գուցէ լինի Անիի առաջնորդ Սարգիս եպիսկոպոսի անունը, ինչպէս նաև շէնքին եկեղեցիի շատ մօտ ըլլալէն կը հետևցնէ անոր առաջնորդարան մը ըլլալը։

Տարօրինակ երևոյթ մը ալ բացուեցաւ դռներուն առջևները. Զուարթնոցի նման չորս մեծ մայր-սիւներէն զատ, ուղիղ դռներուն դիմաց երևան եկան նմանապէս նոյն մեծութեամբ հաստահեղոյս Մայր սիւներու մնացորդներ, որոնք ոչ միայն անսպասելի էին, այլ նաև ակամայ մտածել կուտան, թէ ինչու ուղղակի դրան դիմաց հազիւ տունէն մէկ մէթր ներս հաստատուած են։ Թէև այժմէն չէ կարելի ոչինչ վճռել, մօտ ժամանակի մէջ պիտի պարզուի, սակայն այժմէն կարելի է ենթադրել, որ այս եկեղեցու շինող ճարտարապետը կամ չունեցաւ Զուարթնոցը շինող ճարտարապետին խիզախ յանդգնութիւնը նոյն ձևով գմբէթը կազմելու համար և դիմեց օժանդակ մայր սիւներու, և կամ նոյն ձևով շինելէ յետոյ վերահաս վտանգի մը առջևը առնելու համար յետոյ շինուեցան այս մեծ մայր սիւները, շուտով կը պարզուի։

Թ. Թորամանեան

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

I

Թիֆլիս, յունիսի 18-ին

Երկրորդ անգամն է ահա, որ Թիֆլիսի պարսից գեներալ-կոնսուլը համախմբում է իր մօտ պարսկահպատակ հայ, Թուրք առևտրական և ոչ առևտրական յայտնի մարդկանց և իր համոզիչ խօսքերով ըմբռնել է տալիս ներկայ ծանր րոպէի, հայ-Թուրքական ընդհարումներից առաջանալիք աղէտը իր անբաղդացնող և ոչնչացնող հետևանքներով։

Այս մասին նա հրահանգներ տալով՝ պարտաւորութիւն դրեց, որ ամեն մէկը իր շրջանում ջանք գործ դնէ խռովարար լեզուների, գրգռիչ մտքերի վրա ազդել և տրամադրել նրանց նախկին խաղաղ կեանքին։ Բացատրելով նաև Թաւրիզից և Թեհրանից ստացված հեռագրերի իմաստը, (որոնք լոյս տեսան «Մշակի» № 121-ում) և կանգ առաւ հետևեալ կէտի վրա, թէ խաղաղութիւնից է կախված Պարսկաստանում հայերի կեանքի ապահովութիւնը և ընդհակառակը։ Որովհետև, եթէ խաղաղութիւնը այստեղ անհնարին դառնայ, ինչքան էլ Վեհափառ Շահի կառավարութիւնը պահպանէ պարսկահայերին, վսպել ամբոխի զայրոյթը, երկար ժամանակ, անհնարին կը լինի։ Ժողովականները պարտաւորութիւն յանձն առան գեներալ կոնսուլի հրահանգներով գործել, ով ինչպէս կարող է, և հեռացան։ Այս տագնապալի ժամանակներում, մեր խոնարհ կարծիքով, շատ մեծ անհրաժեշտութիւն էր առ ժամանակեայ մի եպիսկոպոս կամ մի փորձառու վարդապետ ուղարկվէր Թաւրիզ հոգևոր իշխանութեան կողմից։

Եթէ մի դիրք ունեցող և խելօք աշխարհական։ ինչպիսին յարգելի վաճառականապետ պ. Զաքարիա Նազարբէգեանցն է, առանց այն էլ ծանր պարտականութիւնների տակ, առաջնորդավայել յարաբերութիւն է պահպանել Թաւրիզի Պարսից հոգևոր և մարմնաւոր իշխանութեան հետ, լինէր նրա տեղ մի փորձառու հոգևորական անհամեմատ աւելին կանէր։ Քանի ուշ չէ, ուրեմն պէտք է շտապեցնել։

II

Թիֆլիս, յունիսի 24-ին

Կովկասեան Շէյխ-Ուլ Իսլամի Պարսկաստան ուղարկած հեռագրերի բարերար ազդեցութեան հիման վրա, Թաւրիզից Ուրմիայի գաւառապետ Իմամ-Ղուլի Միրզա Շահզադէին հեռագրված է.

«Նախիջևան-Երևանի խառնակութիւնների մասին այդ և այլ գրգռիչ և նպատակաւոր հեռագրեր են անցել մեր երկրի այս և այն կողմերը զանազան բովանդակութեամբ։ Բայց ճշմարտութիւնն այս է, որ հեռագրում եմ ի գիտութիւն ձերդ գերազանցութեան և տեղւոյդ հասարակութեան։ Տեղւոյս բոլոր յայտնի մոլլաներ և պաշտօնական անձինք հեռագրեր ստացան ամբողջ Կովկասի Շէյխ Ուլ-Իսլամից. երեք օր է Երևան խաղաղութիւն է տիրում. Թուրքերը և հայերը հաշտուել, համբուրվել են և իրար այցելութիւններ են տուել։ Այս մասին նաև ռուսաց հիւպատոսարանից պաշտօնապէս յայտնված է տեղւոյս կուսակալին և Մարգիւզարին»։

«Ոմանց ասութեամբ, որոնք իրողութիւնից տեղեակ են, Ջուլֆայում գտնվող կոմիսիոններն և վաճառականական գործակալներ կամենալով դէպքից օգտվել, ապրանքների տեղափոխութիւնից, փողի փոխադրութիւններից և այլն և այլն առ և ծախսերից, չափազանցրած հեռագրեր են հնարել, ինչպէս յիշեցինք, օգտվելու համար։

«Այստեղ Թաւրիզում խառնակիչներից ոմանք սատանայական մտքերով են տոգորված-փառք Աստուծոյ, իրանց չարամիտ նպատակներին չը հասան, թէև կամեցան խառնակութիւն գցել, բայց խեղդն գալվեց»։

Ի բնէ խռովարար, Ուրմիում բնակութիւն հաստատած մի քանի Նախիջևանցի և երևանցի Թուրքերի դրդումները, տեղական Թուրքերի, ինչպէս տեղեկութիւն են գրել, միայն արհամարհանքին են արժանացել, որոնք յաճախ վնասակար են եղել և իրանց կրօնակից տեղականներին։

Ուրմիի հայաբնակ գիւղերի կալուածատէրերը լինելով պետական զինուորական պաշտօնատարներ, վստահ կարելի է ասել, որ երբէք իրանց խաղաղ, երկրագործ հայ հպատակների կեանքի և գոյք ապահովութիւնը թոյլ չեն տալ ոչնչով վտանգվի, որ մի և նոյն է թէ իրանք են վտանգվում։ Իսկ ազդեցիկ հոգևորականութիւնը, իմ անձնական երկարամեայ փորձառութեամբ, վստահանում եմ պնդելու, երբէք հրամաններ չի տալ ամբոխին Նախիջևանի դէպքերն առաջացնելու այն ժողովրդի մէջ, որ դարուց դար հաւատարմութեամբ ապրել է բարեգութ շահերի հովանաւորութեան տակ։ Իսկ ներկայ Վեհափառ Շահի հայրական, ամեն գովեստներից բարձր, դէպի հայերն ունեցած համակրանքը, ապացոյցների կարօտ չեն։ Նորին Վեհափառութիւնը ինչքան և բացակայ է, բայց հայ ազգը անհուն հաւատով լցված, երկմտել չէ կարող, թէ Նորին Վեհափառութիւնը ամեն օր հրամաններ է արձակում իր հպատակ հայերի ապահովութեան մասին։

Այս բոլորի հանդէպ, մեր ամենախոնարհ կարծիքով արտասահմանեան հայերը առիթը չը պէտք է փախցնեն ամեն տեղ, ի դէմս պարսկահայերի, Վեհափառ Շահին երախտապարտութեան զգացումներ արտայայտելու, ինչով որ կարող են։

Աբգար Տէր-Եսայեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակի» ներկայ համարը բաղկացած է $1^1/_2$ թերթից։

Յունիսի 20-ից սկսած, ասում է «Кавк.» պաշտօնական լրագիրը, Թիֆլիսում սկսվեց գործադուլ։ Առաւօտվանից գործերը դադարեցրին գործարանների, ֆաբրիկների, մեքանիքական արհեստանոցների, մի քանի կոնդիտէրսկիների բանւորները. յետոյ գործերը թողին ու հեռացան գրաշարները։ Անմիջապէս դրանց միացան և Թամամշեվի քարվանսարայի առևտրականները։ Մի քանի անյայտ անձեր կամ անձամբ, կամ երեխաների միջոցով առաջարկում կամ բարեկամական խորհուրդներ էին տալիս խանութատէրերին փակել խանութները, վախեցնելով նրանց լինելի զանազան խոշոր անկարգութիւններով։ Սակայն թէ այդ և թէ հետևեալ օրը խանութների մեծ մասը բաց էին, թէ ապակիները կոտրելուց վախենալով, փեղկերը կիսափակ էին պահում։ Էլէքտրաքարշի ծառայողներին վախեցնելու և գործադուլ անելու, ստիպելու համար՝ սուտ լուր են տարածել, որ իբր թէ վատմաններից մէկին արդէն սպանել են և միւսներին էլ շուտով կըսպանեն, եթէ շարժումը չըդադարեցնեն։ Այդ օրը ժամը 3-ից էլէքտրաքարշն էլ, Աւճալեան փողոցի ձիաքարշն էլ դադարեցին։ Միքայէլեան փողոցի գծով 8 օր շարունակ շարժվում էին մի քանի ձիաքարշ վագոններ միայն։ Ամսի 22-ից դադարեց և էլէքտրական ֆունիկուլեօրը։ Նոյն օրը փակվեցին և քաղաքային մսի խանութները։ Մի մասնաւոր խանութներն էլ փակված էին։ Բաց էին միայն Թուրքերի բոլոր խանութները և բոլոր թաղերից ժողովուրդը դիմում էր Շէյթան բազար միս և այլ բաներ գնելու։ Անասուններ մորթում էին քաղաքում։ Յունիսի 20-ին բացվեցին քաղաքային դումայի նիստերը, Թիֆլիսի նահանգապետի հրամանով, դռնփակ։ Բայց չնայելով դրան, պատուհասնելը և դահլիճի մի մասը լցված էին ժողովրդով։ Երբ պ. Չերբէզովը կարդաց այդ կարգադրութիւնը, բոլոր ձայնաւորները հեռացան դահլիճից և նիստը յետաձգեցին։ Հինգշաբթի օրը ձայնաւորները հաւաքվեցին մասնաւոր խորհրդակցութեան՝ մոմերի լուսով, որովհետև էլէքտրականութիւն չըկար գործադուլի պատճառով։ Ձայնաւորների մեծ մասը ուպրաւայի ծառայողների գործադուլի դէմ էին։ Գաղտնի ընկերութիւնների անդամներն ամեն կերպ աշխատում էին փակել տալ և հացի, կերակրի ու այլ ուտելեղէնների խանութները, բայց

-չաՀովվեց: Յունիսի 28 ից գործադուլը վերջացաւ:

—

Երևանի նահանգական վարչութիւնը խնդիր է յարուցել Կովկասի բարձր իշխանութեան առաջ զեմսկի գումարներից տարեկան 4,000 րուբլի յատկացնել Նախիջևան քաղաքի բարեկարգութեան համար 3 տարի շարունակ:

—

Լսում ենք, որ Թիֆլիսի քաղաքագլուխ պ. Վերմիշևը Պետերբուրգից հեռագիր է ստացել և խնդրել Կովկասի փոխարքային Թոյլատրել իրան երկու շաբաթով արտասահման մեկնելու արձակուրդով:

—

Կովկասի փոխարքան Թոյլատրել է ազնուական տիկին Ն. Գ. Գուրսկուն Բաթումում հրատարակել, նախնական ցենզուրայի Թոյլտուութեամբ, ամենօրեայ մի լրագիր ռուսերէն լեզուով, անունը «Բաթում»: Պատասխանատու խմբագիր հաստատված է ինքը, տիկին Գուրսկայան:

—

Քութայիսից հեռագրում են տեղական լրագիրներին յունիսի 28 ին. «Երէկ քաղաքային ուպրավայում կայացաւ քաղաքացիների ժողով քննելու և պարզելու էրերի դրութիւնը: Դժուարութիւնները չը վերացվեցին: Գործադուլը շարունակվում է: Ծախու ուտելիքները շատ սակաւ են: Այսօր միայն կաբիլի եղաւ ծախու պանիր գտնել: Կենդանիներ մորթելը և մսի վաճառումը կատարվում է զորքերի օգնութեամբ: Ստացվեց Ռուստամանի պօստը: Կարգն ամեն տեղ օրինակելի է»:

—

Յունիսի 24-ին Սամտրեդի կայարանում № 3 գնացքը գծից դուրս Թռաւ: Անյայտ անձեր հանել էին երկաթուղու գծերի վինտերը: 5—6 վագոն գծից դուրս Թռան, բայց ճամբորդներին ոչ մի վնաս չըպատահեց:

—

Պետերբուրգում, ասում է «Русс. Газ.» լրագիրը, լսվաւ լուր է պտտում, որ Երբ Թէ առաջին Պետական Դուման կըհրաւիրվի Մոսկվայում և որ Երբ Թէ բոլոր մինիստրութիւնները և գլխաւոր վարչութիւնները Պետերբուրգից տեղափոխվելու են Մոսկվա:

—

Սև-ծովեան նաւատորմը, ասում է «Русс. Слово» լրագիրը, Սեվաստոպոլ վերադարձաւ շաբաթ օրը: Ծովակալական «Ռոստիսլաւ» զրահակրի վրա անմիջապէս արտակարգ խորհրդակցութիւն կազմվեց փոխ ծովակալ Կրիգերի նախագահութեամբ. Ներկայ էին բոլոր ծովակալները և նաւապետները: Այդ խորհրդակցութիւնից յետոյ բոլոր օֆիցերներին և նաւաստիներին Թոյլատրվեց ափ իջնել: «Եկատերինա II» զրահակիրն հրամայվեց զինաթափ լինել:

—

Բաքուի աղէտի զոհերի օգտին ստացանք պատերազմի բժիշկ Պենդայի գնդի մի խումբ հայ և վրացի զինուորներից 12 րուբլի:

—

Ստացանք Նախիջևանի զոհերի օգտին մի հայաստանցի գաղթականից 1 րուբլի:

—

Ստացանք Նախիջևանի վիրաւորների օգտին մի արհեստաւորի ձեռքով ժողոված 58 ր. 50 կ., նուիրատուներն են հետևեալ անձինք՝ Մկրտիչ, Դաւիթ, Կարօ, 50-ական կոպէկ, Ստեփան, բանուոր, Գ. Անանեան, Նուարդ, Օգլին, Ջաֆեր, Միքայէլ, Շահնազար, Հայրապետ, Կարապետ, 1-ական ր., Օվաննա, 2 ր., Դ. Մելիք-Կարապետեան, Նապոլեոն, 5-ական ր., Եղիազար, արհեստաւոր, 10-ական ր., Մարտիրոս 15 ր.:

—

Քութայիսից հեռագրում են տեղական Թերթերին յունիսի 26-ին. «Ջրկիրները գործադուլ արին. քաղաքը երկու օր է առանց ջրի է Թողել: Այսօր կարելի է ճարել հաց և կանաչի: Մինչև Րիոն կայարան սկսեցին բանել մարդատար գնացքներ: Փոստը չէ յանձնվում: Քաղաքում կարգապահութիւնն օրինակելի է»:

—

Թիֆլիսում տեղի ունեցած վերջին գործադուլի առիթով Անդրկովկասի երկաթուղիների գլխաւոր Ի. Կ. Իվանովսկին յունիսի 24-ին հեռագրով յայտարարեց երկաթուղու գործադուլ արած բանուորներին, որ Կովկասի փոխարքայի հրամանով Անդրկովկասի երկաթուղիների արհեստանոցների ծառայողները և բանուորները պարտաւոր են վերսկսել իրանց գործերը և պաշտօնները յունիսի 27-ի ցերեկվայ ժամը 12-ից ոչ ուշ: Ովքեր այդ ժամանակը գործի չը գնան, երկրի բարձր իշխանութեան հրամանով կենԹարկվեն Թէ զինուորական ժամանակի և Թէ վարչական պատիժների. Նրանց կարող են նոյն իսկ արձակել գործից, երկրորդ անգամ ծառայութեան կամ գործի մտնելու իրաւունքից զրկելով: Յունվարի և ապրիլի գործադուլների առիթով բանուորների վարձատրութեան համար օժանդակ գումարներից կը զրկվեն նրանք, որոնք չեն սկսի գործել յունիսի 27-ին: Այսուհետև բանուորներին և արհեստաւորներին այլ ևս ոչինչ չի տրվի գործադուլ եղած օրերի համար: «Кав.» պաշտօնական լրագիրն, տալով բերելով այդ կարգադրութիւնը, աւելացնում է, որ Քութայիսում, Կվիրիլում և այլ կայարաններում գործադուլ արած բանուորներից շատերը նշանակված ժամանակին աշխատանքները վերսկսեցին:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

—

Րաշտ, յունիսի 14 ին.

Ամսիս 1-ին մի խումբ երիտասարդների ձեռնարկութեամբ, կայացաւ տեղիս պարսից «Վաթան» դպրոցի սրահում պարսկերէն ներկայացում. խաղացին պարսկերէն լեզւով «Կախարդված պրինց» կոմէդիան, և «Բանաստեղծ» վօդևիլը:

Ներկայացումը տրվեց 2 գիշեր, առաջինը, Գիլանի ընդհանուր նահանգապետ արքայազն Էզդ Սալթանէյի համար:

Թատրոնը շքեղ կերպով զարդարված էր, ներկայացումը աւելի քան աջող էր, և սիրողների խումբը իսկապէս փայլեցրեց պիէսը բեմի վրայ, չնայելով տեղական անյարմար պայմաններին:

Ժամը 9-ին եկաւ արքայազունը իր շքախմբով և աւագանիով:

Թատրոնի կառավարիչները ոչինչ չէին խընայել, նրան ընդունելու ամենալաւ ձևերով. Նորին կայսերական բարձրութեան կառքը, Թատրոնին մօտենալիս, մուտքը բարձրից լուսաւորվեց բենկալեան կրակով: Երբ արքայազունը մտաւ սրահ 10 րոպէից յետոյ սկսվեց ներկայացումը և վերջացաւ ժամը 12 և $\frac{1}{2}$-ին: Ներկայացման ամբողջ ընԹացքում շահզադէն շարունակ ծիծաղում և ծափահարում էր սիրողներին:

Իրաւ մխիթարական երևոյթ է, որ Պարսկաստանում պարսիկ կառավարութիւնը, միշտ յարգանքով է վերաբերվել դէպի ամեն մի գործ, որ ձեռնարկել են հայերը:

Նորին կայսերական բարձրութիւնը, ներկայացումը վերջանալուց յետոյ, գոհ և ուրախ տրամադրութեան տակ, հեռացաւ Թատրոնից, անձամբ իր շնորհակալութիւնը յայտնելով սիրողներին և Թատրոնի կառավարչին:

Սրանով, երկրորդ փառաւոր ներկայացումն է, որ տալիս են հայերը Րաշտում պարսկերէն լեզւով:

Րաշտում սկսվել է արդէն ամառային եռանդուն կեանք: Բօժօմի սեզօնը հաւաքում է այստեղ բազմաԹիւ եւրօպացիներ, գործարաններում տիրում է տենդային աշխատանք, բերքը, ըստ երևոյԹին յաջող է այս տարի:

Վերջացաւ մայիսը, փակվեցան դպրոցները, հեռացաւ ուսուցչական խումբը, Թողնելով առաջիկայ տարվայ ուսումնական խնդիրները անորոշութեան մէջ: Մի քանի օր առաջ հոգաբարձութիւնը ընդհանուր ժողով գումարեց, և ներկայացրեց ժողովրդին մի խոշոր դեֆիցիտ, որ կայացել էր՝ 1904/5 տարեշրջանին. 800 րուբլի:

Օր. Գոհար

ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

26 յունիսի

ՊԱՐԻԶ: 25 յունիսի: Ստացված է պաշտօնական տեղեկութիւն «Պատեօմկինի» անձնատուր լինելու մասին: Զրահաւորի կոմանդան —740 հոգի կը համարվեն դասալիքներ: Ռումինական իշխանութիւնները ընդունեցին ապստամբներին 2 զինուորական նաւերի վրա և բարձրացրին նրանց վրա ռումինական դրօշակ: Ապստամբները բաժանեցին իրանց մէջ նաւային գանձը:

28 յունիսի

ՄՕՍԿՎԱ, 28 յունիսի: Այսօր ցերեկվայ ժամը 2-ին ընդունելութեան ժամանակ սպանվեց Մոսկվայի քաղաքապետ կոմս Շուվալովը 3 հարուածներով: Կալանաւորված յանցաւորի անձնաւորութիւնը որոշվում է:

ՏՕԿԻՕ, 26 յունիսի: Միշչենկօն դեռ դիրքեր է գրաւում Լինխուապանի և Տայպինշանի միջև և ներկայումս գործունէութիւն չէ ցոյց տալիս: Հաստատվում է, որ Զանդուպանի շրջականներում գտնվող ռուսական զօրախումբը նշանաւոր աջակցութիւն է ստացել: Խօկօմէնի և Զանտուֆուի ուղղութեամբ 6000 կազակներ են գտնվում: Վերջին ժամանակները միայն աննշան ընդհարումներ էին տեղի ունենում. Ճակատում լռութիւն է: Երկու զօրամասերի միջին տարածութիւնը այժմ աննշան է, որպէս զի կարելի լինի առաջաւոր ձիաւոր մասերով ձեռնարկել արուեստական գործողութիւնների: Լինեվիչի գլխաւոր բանակատեղին գտնվում է Գունչժուլինի մօտ, Կուրոպատկինը՝ Կվանկվատինից դէպի արևելք երկու զինուորական կօրպուսներով. Րէննէնկամֆը՝ իր ինքնուրոյն զօրամասով գտնվում է Խայլունչինի մօտ: Գիրին-Զանչունի գծի վրա տեղաւորված է ռուսաց սակաւաԹիւ մի զօրախումբ: Գլխաւոր ոյժերը կենտրօնացած են Կվանկվատինի շրջականերում: Երկրորդ գիծը ընկնում է մինչև Պալինչեն և Տօշիկօ: Երրորդ գիծը՝ Կվանկվատինի և Խայլունչինի միջով դէպի արևելք—Ցէնգվայից հարաւ ընկած դիրքից: Զինաւորվում են պաշտպանողական բազմաԹիւ ամրութիւններ: Մի քանի ռուսներ՝ Միջին Մօնգօլիայում մօնգօլական իշխանի արքունիքում խորհրդատուի պաշտօն են վարում: Այս խորհրդատուները մեծ ազդեցութիւն են ցոյց տալիս մօնգօլական քաղաքականութեան վրա, և ռուսաց գործերը այդտեղ ծաղկում են:

ԿՕՊԵՆՀԱԳԷՆ, 27 յունիսի: Հաւաստի աղբիւրի տեղեկութեան համաձայն, Նորվեգիական Թագը առաջարկված է՝ Էդուարդ Թագաւորի աղջիկ—Մօդ պրինցեսս ամուսին՝ Դանիայի ժառանգ-պրինցի երկրորդ որդուն: Պրինց Կարլոսը պաշտօնապէս չէ յայտնել Թագի ընդունելութեան մասին, բայց նրա հաստատ պատասխանը սպասվում է մի քանի օրից յետոյ:

ՄՕՍԿՎԱ, 28 յունիսի: Եկաւ Վ. Ի. Կօվալևսկին, որպէս զի համոզէ բորսային վարչութեանը ժողով գումարել, որ անհրաժեշտ է ներկայ դէպքերի ժամանակ: Մեծ-Նիկիտեան փողոցում—Էլկինդի տան մէջ, մանրավաճառային խանութում պայթիւն առաջացաւ: Սպանված է մէկը և երկուսը յօշոտված են: Քաղաքական պատճառ չը կայ:

ՐԵԱԶԱՆ, 28 յունիսի: Նահանգական արտակարգ ժողովը միջնորդութիւն է յարուցանում վերադարձնելու պետական գանձարանից գիւղական ապահովագրական դրամագլխին առաջացած վնասները, ժողովրդական խառնակութիւնների ժամանակ:

ՆԻՒ-ԵՕՐԿ, 28 յունիսի: Խաղաղութեան կօնֆերենցիայի ճապօնական լիազօրները սպասվում են Նիւ-Եօրկում յուլիսի 15-ին, իսկ ռուսները՝ նոյն ամսի 20-ի մօտերը: Երկուսի լիազօրներն էլ մէկ օրում կերԹան Օյստերբէյ՝ նախագահին ներկայանալու համար, որը ապա իր կողմից կը ներկայացնէ ճապօնացիները ռուսներին: Դրանից յետոյ պատուիրակներ կը գնան Պօրտսմուտ (Նիւգեմշեր նահանգ), իշխանութեան ազդեցութիւնից խուսափելու համար. բանակցութիւնները կը վարեն կղզու մէջ ընկած նաւային շինութեան մէջ:

ՍՏՕԿՀՕԼՄ, 28 յունիսի: Յունիսի 30-ին կը կայանայ Գեֆեօրդում, Թագաւորի և գահաժառանգի տեսակցութիւնը Վիլհէլմ կայսրի հետ, վերջինիս զբօսանաւի վրա:

ՄՕՍԿՎԱ, 28 յունիսի: Քաղաքապետի ընդունելութեան ներկայ եղողների խօսքերի համաձայն, ոճրագործը արձակեց մի խնդրատու գիւղացու մէջքի ետևից: Մէկ գնդակը մտաւ ալ տի մէջ: Կարծում են, Թէ գնդակները Թունաւոր էին: Քաղաքապետը ապրեց մի քանի րօպէ և վախճանվեց, ոչ մի խօսք չարտասանելով: Յանցաւորի մօտ գտնված է ռուս մէշչանի անունով անցաԹուղԹ, ըստ երևոյԹին, կեղծ, որի համար նա առաջ էլ բանտարկված էր, նրան կասկածում էին քաղաքական սպանութիւն գործելու դիտաւորութեան մէջ: Սպանողի անձնաւորութիւնը չէ պարզված: Պրեսնէյսկի բանտում նա մօրուքով էր, իսկ այժմ՝ անմօրուս: Հինգ գնդակ արձակեց, և նրանցից երեքը կպան կոմս Շուվալովի ձեռքին, փորին և սրտին: Ոտից վիրաւորված է Շնէյտեր պաշտօնեան: Գնդակներից մէկը գտնվեց յատակի վրա և կտրտված երևաց:

ԼՕՆԴՕՆ, 28 յունիսի: Ճապօնական դեսպանութիւնը հրատարակեց Կադաօկա ծովապետի հեռագիրը, Թէ 2 կրէյսեր և 4 ականանաւեր զորքերով ուղարկել են Սախալինից հարաւարևմուտք գտնված Կօնդօն հրուանդանը: Յունիսի 27-ին, ցուցային ռմբակոծութիւնից յետոյ, էսկադրան ափ հանեց զօրքին, որ գրաւեց հրուանդանը և գտաւ շինութիւնները կատարեալ ամբողջութեան մէջ:

ՊԱՐԻԶ, 28 յունիսի: «Դնէպր» նաւը—որ եկել էր Վիգօ, Թոյլտուութիւն ստացաւ վերցնելու 300 տօնն ածուխ:

ԼՕՆԴՕՆ, 28 յունիսի: Ճապօնական երրորդ փոխառութիւնը, որ յատկացրված է Անգլիային—20 միլիօն ֆունտի չափ, առաւօտեան ծածկվեց համարեա տասն անգամ:

ՎԻԷՆՆԱ, 28 յունիսի: «Պօլիդ եշէ Կօրեսպօնդէնտ»-ը հաղորդում է. որ Չինաստանը պահանջ յայտնեց տեղեկացնել իրան խաղաղութեան բանակցութիւնների մասին որքան նրանք վերաբերում են նրա վեհապետական և տէրիտօրիական իրաւունքներին: Հակառակ դէպքում պայմանագիրը նա չի ընդունի:

29 յունիսի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ: Յունիսի 28-ին պաշտօնական տեղեկութիւններ Հեռաւոր Արևելքից չեն ստացված:

ՊԱՐԻԶ, 28 յունիսի: Ըստ մասնաւոր տեղեկութիւնների, ապստամբները գրաւած են Եմենը, բացի Խադայդից: Ցէյզի փաշայի տրամադրութեան ներքոյ գտնվում են միայն 20,000 հոգի. նա սպասում է օգնական զօրքի:—Այստեղ ենԹադրում են, որ Թիւրքիան չի համաձայնի Մակեդօնիայի վրա միջազգային կօնտրօլի հաստատութեան:—Սպասում են, որ «Պօտեմկինի» միջնադէպի հետևանքով, Անգլիան կառաջարկէ գումարել միջազգային կօնֆերենցիա վերաքննելու համար Բեռլինի դաշնագրի որոշումները, որոնք կանօնաւորում են պատերազմական նաւերի Բօսֆօրով անցնելու խնդիրը:

ՊԱՐԻԶ, 28 յունիսի: Սենատի բիւրօն ընտրեց մի յանձնաժողով եկեղեցու բաժանման խնդրի համար: Անդամներից չորսը բաժանման դէմ են, իսկ 64-ը նրա կողմն են, որոնց Թւում մի քանիսը ընդունում են ծրագիրը փոփոխութիւններով աղ ստամտական ձևով:

ԳՈՒՆՋԺՈՒԼԻՆ, 28 յունիսի: Ճապօնացիների խուզարկութիւնները մեր ձախ Թևի վրա շարունակվում են, չը խանգարելով սակայն չորս ամսեայ անդորրութիւնը: Այս օրերս մի խուզարկութեան ժամանակ գերի բռնվեցին հինգ ճապօնացիներ, որոնց մէջ մի օֆիցեր:

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՈՐՍԱՆ

28 յունիսի

Բօրսայի դիսկօնտը	$5\frac{1}{2}$—$6\frac{3}{4}$%	»
Պետական 4% րենտան	$84\frac{5}{8}$ —	»
I Խաղար. տոմսերը	398— —	»
II » »	$297\frac{1}{4}$ —	»
III » »	264— —	»
Թիֆլիսի քաղաք. Կրեդիտ. Ընկ.	— — —	»
Բագուի » » »	— — —	»
Թիֆլիսի հող. բանկի 5% . . .	— — —	»
» » » 4½% . . .	— — —	»
Բագուի նաւթ. Ընկ.	452— —	»
Կասպիական Ընկ.	— — —	»
Մանթաշեան և Ընկ.	205— —	»
Նօբէլի և ընկ.	10250— —	»

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԾԱԽՎՈՒՄ Է

Թ ի ֆ լ ի ս ո ւ մ

Մի շատ բանուկ տեղում ամանեղէնների, լամպերի, մասամբ գալանտերէական ապրանքների մի մագազին՝ ֆիրմայով և բոլոր պարագաներով: Տեղեկութիւնների համար դիմել անձամբ կամ գրաւոր I քաղաքամաս, Գարաեվսկի փողոց տուն № 5, Ա. Մարտիրոսեանին: 1—2

Բ Ժ Շ Կ Ա Պ Ե Տ

Բ. Նաւասարդեան

Գ ե տ ա ր գ օ ր ս կ ո ւ մ ընդունում է սիֆիլիսի, միզասեռական և վիրաբուժական հիւանդ:

Пятигорскъ, домъ Померанцева. 33—50

Բ Ժ Շ Կ Ա Պ Ե Տ

ԳԷՈՐԳ ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ

Անցեալ տարիների նման այս ամառ ևս ընդունում է հիւանդներ կովկասեան հանքային ջրերում: Հասցէն՝ Эссентуки, Верхная Курсовая ул., дача Николаевой. (կ.ե.ո.) 4—10

Լոյս տեսաւ

LEO

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Երրորդ հատոր—(1878—1892)

Երեք հատորի գինն է 4 րուբլի։

Խնդրում ենք այն բաժանորդներին, որոնք փոխել են իրանց բնակութեան տեղը շտապեն հաղորդել իրանց նոր հասցէները։

Թէ Թիֆլիսի և թէ դրսի բաժանորդներին գիրքը տրվում են «Գուտտենբերգ» գրավաճառանոցում, որ պէտք է դիմեն ամենքը։

Ե. ԹՈՓՉԵԱՆԻ

Խմագրութեամբ պատրաստվում են տպագրութեան համար

ԳԻՏԱԿԱՆ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ

հետևեալ գրքոյկները.

1.	Ֆր. Էնգէլս, «Քաղաքատնտեսութեան մասին».	15 կ.
2.	Պրոֆ. Գ. Շմոլլէր, «Բարեգործութեան ծագումը, էութիւնն ու նշանակութիւնը»	10 »
3.	Կ. Կօրիչեվ, «Տնտեսագիտական գրոյցներ»	30 »
4.	Ե. Թոփչեան, «Ի՞նչ է գեմստվօն».	15 »
5.	Ե. Թոփչեան, «Սպառող ընկերակցութիւններ».	20 »
6.	Պրոֆ. Ցուկերհանդել, «Մանր և խոշոր արդիւնագործութիւն»	5 »
7.	Պրոֆ. Գրինբերգ, «Մարկսիզմ».	15 »
8.	Կ. Կաուցկի, «Ի՞նչպէս է առաջ եկել բանւոր դասակարգը».	10 »
9.	Պրոֆ. Բրեներ, «Ի՞նչ է գործադուլը».	15 »
10	Պրոֆ. Ցուկերհանդել, «Ի՞նչ է տնտեսական տագնապը».	5 »
11.	Պրոֆ. Վ. Զոմբարտ, «Ժամանակակից հոսանքներ».	15 »
12.	Կարլ Մարքս, «Աշխատանք և արժէք».	10 »
13.	Ս. Վօսկրեսենսկի, «Գիտութիւն և իրենց կրթութիւն».	5 »
14.	Գումպլովիչ, «Ազգայնութիւն և միջազգայնութիւն».	15 »
15.	Ե. Թոփչեան, «Ի՞նչ է սահմանադրութիւնը».	15 »

ԲՈԼՈՐԸ ՄԻԱՍԻՆ 2 ՐՈՒԲԼԻ ԱՌԱՆՑ ՃԱՆԱՊԱՐՀԱԾԱԽՍԻ

Գումարով գնողները կը ստանան մեծ զեղչ, եթէ այժմեանից ուղարկեն կանխավճար։ Եթէ նշանակած գրքերից մէկը կամ մի քանիսը հնարաւոր չը լինի լոյս ընծայել, փոխարէնը կը տրվին ուրիշ աշխատութիւններ—համապատասխան ծաւալով։

Դիմել. Тифлисъ, Мадатовская 15. Е. Топчяну. 2—3

Լոյս տեսաւ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՆԴՐՈՅ

և

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ

676 էջերէ բաղկացեալ այս գործը Արևելեան և Հայկական խնդրոց ամփոփ մէկ պատմութիւնը կուտայ։ Կը պարունակէ շատ մը՝ հայերուս համար շահեկան պաշտօնաթղթեր, միջազգային դաշինքներու մէջ անցած հայոց նպաստաւոր յօդուածներ, և 1895-էն հայկական վեց գաւառներու համար եղած բարեկարգութեանց ծրագիրը։

Այս կարևոր նիւթը դիւրահասկնալի ոճով և պարզ կերպով հայ հասարակութեան ներկայացնել եղած է հեղինակին ջանքը և նպատակը։

Գործը բաժնուած է 2 հատորներու, որոնք թէև թղթակազմ, բայց հաստատուն կարուած ըլլալով դիմացկուն են և կրկին կազմելու պէտք չունին։

Երկու հատորները կրնան զատ զատ ալ ստացուիլ՝ իւրաքանչիւրը $1^1/_2$ շիլինկ, երկուքը ի միասին կազմուած ալ՝ 3 շիլինկ։

Փ. սթին ծախքը գնողին վրան։

Կողքին 2 կողմը դրուած են Իզմիրլեան Ս. Պատրիարքին և հեղինակին պատկերները։

Դիմել ուղղակի հեղինակին՝ Prof. G. Toumaian, Chigwell, London.

ՇՈԳԵՇԱՐԺ ԳՈՐԾԱՐԱՆ ՇՊԱԼԷՐԻ

Ա. Գ. ՄԱՆԿԻԿԵԱՆԻ

(Օդէսայում)

Գործարանական պահեստ մասնակցութեամբ և ղեկավարութեամբ Կ. Յ. ԱԻԱԳԵԱՆԻ, Թիֆլիսում, Պուշկինեան փողոց № 12 հեռախօս 568։

Պատիւ ունեմ հաղորդելու հասարակութեան, որ մշտապէս ստացվում է այստեղի պահեստում գեղանկար և ամեն տեսակ ճաշակի

ՇՊԱԼԷՐՆԵՐ

և նրանց պատկանելիքներ. ծախվում է, թէ գումարով և թէ առանձին սենեակների համար։

Գները գործարանական են—8 կոպէկից մինչև 7 րուբլի։

(Ե. Ե. Կ.) 3—12 Ցարգանոք՝ Կ. Յ. Աւագեան

ԴԷՊՕ

ԱՌԱՋԻՆ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

„Եղբ. Յակոբջանեանցներ եւ Սարգսեանց“

Պատրաստի հագուստեղէնի խանութում (Միքայէլեան կամուրջ, Քամոյեանի տուն № 25—30) մշտական ստացվում են մեծ քանակութեամբ կանանց, տղամարդկանց և երեխաների համար ամենավերջին ամառվայ սեզոնի տարազով պատրաստած հագուստներ։

Գները չափաւոր են և առանց սակարգութեան։ (շ. ե.) 53—100

Մի հայուհի, որ լաւ գիտէ հայերէն, ցանկանում է դասեր ունենալ. համաձայն է գնալ ուրիշ քաղաքներ։ Հասցէն. Тифлисъ, Московская ул. № 23 кв. 3 кв. Геворкокой. 2—3

Պահանջեցէք ամեն տեղ «ՕԴՕԲՐԻՆ», Միայն Միխաիլ Լեբեդեվի «Этикетъ утвержденъ прав.» մակագրութիւնով։

Գլխաւոր պահեստատեղին դեղագործական ապրանքների վաճառման Կովկասեան ընկերութեան մէջ—Թիֆլիս, Բագու, Բաթում։

10, 20,30 20—36

Լոյս տեսաւ

Ալեքսանդր Ծատուրեանի

ՌՈՒՍ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ

(Պուշկին և Լերմոնտով)

Աշխատութիւնը

Բանաստեղծների պատկերներով

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐՔ

Գինն է ճանապարհածախսով 80 կոպ.

Դիմել՝ Թիֆլիս, «Գուտտենբերգ» գրավաճառանոցին կամ Թարգմանողին՝ Москва, Срѣтенка, Мясной пер. Типографія Бархударянъ. 6—10

ՄԻ ՀԱՅ ԳԵՐԴԱՍՏՈՒՆ

ցանկանում է ունենալ տան մէջ բարեկիրթ հայ օրիորդ կամ վարժուհի երկու ուսանող երեխաների մօտ. հարկաւոր է գիտենալ հայերէն և ռուսերէն լեզուներից լաւ գրել ու կարդալ. պայմանների մասին դիմել գրաւոր Екатеринодаръ, Старокоммерческая госсиница, Айвазову. 2—4

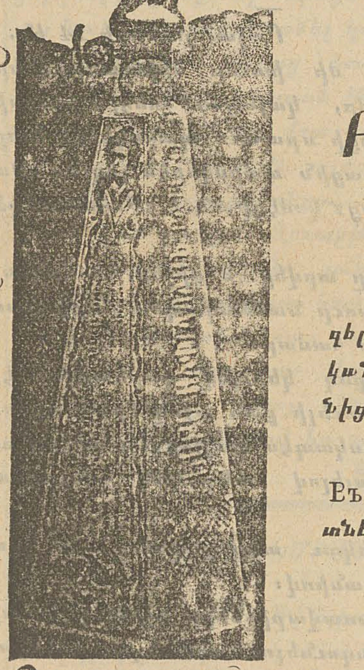

Պրովիզոր Ա. ՍԱՐՈՒԽԱՆԵԱՆՑԻ

ԲՕՐՕ-ՆԱՖԹԱԼԱՆ

Նոր նիւթը

Կատարելապէս ոչնչացնում է գլխի թեփը, ամրացնում է մազերը և օգնում մազերի բսնելուն. տալիս է մազերին իրանց բնական ու հաստատ տեսքը։ Թոյլատրված է բժշկական վարչութիւնից, էրև ոչ մի վնասակար նիւթ չը պարունակող։

Պահեստարան Кавказское Товар. торговл. аптек. товарами Еъ Тифлисѣ, Баку, Батумѣ, վաճառվում է և Ռուսաստանի դեղատներում և դեղավաճառատներում։

Արժէքն է 1 րուբլի 25 կոպէկ։

(շ. 1 ան.) 50—50

Ս. Պետերբուրգի մեքենայական արդիւնագործութեան ընկերութեան

ԱՄՈՒՐ, ՃԱՇԱԿՈՎ և ԹԵԹԵՒ, ԿԱՆԱՆՑ, ՏՂԱՄԱՐԴԿԱՆՑ և ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ

ԿՕՇԻԿՆԵՐ,

նոյնպէս և սկորոխօդներ ու սանդալներ կարելի է ստանալ Թիֆլիսում և Անդրկովկասի միւս քաղաքներում ԱՄԵՆԱԼԱՒ վաճառատներում.

ФАБРИЧНОЕ КЛЕЙМО

С.ПЕТЕРБУРГЪ.

Խնդրվում է ուշք դարձնել ֆաբրիկայի նշանի վրա։

Խոշոր չափերով վաճառումը կատարում է «Լէօպօլդ Նէյշէլէր» առևտրական տունը Երևանեան հրապարակում, հեռախօս № 346։ Նոյն տեղում կայ մեծ քանակութեամբ ԿԱՇԻԵՂԷՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐ ռուսական և արտասահմանեան։

ШВЕЙНЫЯ МАШИНЫ
ШВЕЙНЫЯ МАШИНЫ
ШВЕЙНЫЯ МАШИНЫ

КОМПАНІИ ЗИНГЕРЪ

Необходимы для домашняго употребленія. Образцовы въ конструкціи и исполненіи. Продаются только въ магаз. Комп. Зингеръ.

Отпускъ машинъ съ платежемъ **отъ 1 рубля въ недѣлю.**

Безплатное обученіе шитью и моднымъ художественнымъ вышивкамъ.

Остерегайтесь поддѣлокъ!

Ручныя машины съ высокимъ рукавомъ во всѣхъ нашихъ магазинахъ отъ 25 руб.

Болѣе 1200 собственныхъ магазиновъ по всей Россіи!

Магазинная вывѣска
Рисунокъ утв. Отд. пром. и торг. М. Фин.

фабричное клеймо которымъ снабжены машины.

ԿԱՐԻ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ ԶԻՆԳԵՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Վաճառվում են միայն Ընկերութեան սեփական խանութներում։ Աւելի քան 1200 խանութ Ռուսաստանի Կայսրութեան ամեն քաղաքներում։ Խանութները ճանաչվում են Ռուսաց «З» տառը ձևակերպող ցուցանակներով, համաձայն ֆինանսների մինիստր.—Արդիւնաբեր. և Առևտր. բաժնի հաստատած նկարին։ Զգուշացէք կեղծիքներից. Մեքենաները տրվում են սկսած շաբաթական 1 րուբլի վճարից։

Կ. 14—25